

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Ігнатюк Назар Олександрович

УДК 35.3

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Перспективи розвитку територіальних громад в умовах децентралізації

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

Н. О. Ігнатюк

Науковий керівник Довгань В. І., д.держ.упр., професор

(підпис)

Допущено до захисту

В.о. завідувача кафедри

І. П. Лопушинський

Рецензент

М. П. Баран

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2023

АНОТАЦІЯ

Ігнатюк Н.О. Перспективи розвитку територіальних громад в умовах децентралізації (на прикладі Верховинської ТГ). – Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 "Публічне управління та адміністрування". – Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. – Івано-Франківськ, 2023.

У дослідженні висвітлено особливості теоретичних засад розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації. Охарактеризовано основні категорії та поняття публічного управління розвитком територіальних громад. Систематизовано нормативно-правові засади розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації. Розкрито особливості державної політики розвитку гірських територій України.

Визначено характер та динаміку існуючих проблем розвитку територіальних громад в Україні в цілому та в розрізі українських Карпат. Розкрито сутність і зміст стратегічного планування розвитку територіальних громад та процесів його формування. Наведено загальну характеристику Верховинської об'єднаної територіальної громади та проаналізовано діяльність місцевих органів публічної влади Верховинської ОТГ за 2022 рік. Запропоновано основні напрямки та перспективи удосконалення процесів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації.

Матеріали роботи будуть корисними для удосконалення діяльності місцевих органів публічної влади, при розробці проектів нормативно-правових актів, а також можуть бути використані у процесі підвищення кваліфікації чи професійного навчання службовців органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: децентралізація, територіальна громада, публічне
врядування, розвиток ОТГ.

З М І С Т

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД	7
1.1 Джерельний огляд публікацій з проблематики розвитку територіальних громад в умовах децентралізації в Україні	7
1.2 Основні категорії та поняття публічного управління розвитком територіальних громад	14
1.3 Нормативно-правові засади розвитку територіальних громад в умовах децентралізації.....	21
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ	30
2.1 Особливості державної політики розвитку гірських територій.....	30
2.2 Стратегія розвитку територіальних громад: сутність та зміст	36
2.3 Сучасні проблеми розвитку територіальних громад в Україні.....	43
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЕРХОВИНСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ	47
3.1 Характеристика Верховинської об'єднаної територіальної громади ..	47
3.2 Аналіз діяльності місцевих органів публічної влади щодо розвитку Верховинської ОТГ за 2022 рік	53
3.3 Перспективні шляхи розвитку територіальних громад в Україні	57
ВИСНОВКИ.....	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	66

ВСТУП

Актуальність теми.

Однією з найбільш успішних реформ України стала реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, здійснена протягом 2014 – 2020 рр. В ході зазначеної реформи відбулося укрупнення та укріплення як сільських районів, так і безпосередньо територіальних громад у своїй переважній більшості сільських, що заклало новий імпульс у їх розвиток. За визначенням експертів "ця реформа не лише створила нові можливості для розвитку територіальних громад, а й запровадила європейську модель міського самоврядування, адаптовану до національних умов, і тим самим наблизила нашу державу до стандартів ЄС"¹, адже на найвищому рівні в Європейському Союзі закріплено положення, що "сільські райони є тканиною нашого суспільства та серцевиною нашої економіки. Вони є основною частиною нашої ідентичності та нашого економічного потенціалу. Ми будемо берегти та зберігати наші сільські райони та інвестувати в їхнє майбутнє"².

Зрозуміло, що в сучасних умовах широкомасштабної російської агресії та за обставин воєнного часу інфраструктура життєдіяльності українських територіальних громад, їх ресурсний та фінансово-економічний потенціал зазнали серйозних змін і про реальний сталий розвиток ОТГ можна говорити лише по закінченню війни. Сьогодні ж вся їх діяльність спрямовується на наближення перемоги. Зокрема "в умовах воєнного стану, об'єднані територіальні громади стають не тільки площадками для ефективного вирішення проблем управління військовою логістикою, але й простором для майбутньої повоєнної відбудови нашої держави та відновлення її економіки"³.

¹Лопушинський І. П., Філіппова В. Д., Плющ Р. М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4. С. 157.

²Official website of the European Union. A vision for rural areas towards 2040. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/long-term-vision-rural-areas_en#eu-rural-action-plan

³Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правові передумови для економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 223.

Варто зазначити, що в ході децентралізації об'єднані територіальні громади України набули реального статусу суб'єкту публічного управління, отримали важелі та інструменти планування власного розвитку й добробуту мешканців на стратегічну перспективу. За таких умов "місцеві органи територіальної влади повинні добре розуміти особливості сучасного розвитку та володіти необхідними знаннями, інформацією, навичками та досвідом для подальшого забезпечення конкурентоспроможності своїх громад"⁴.

Таким чином нагальним стає питання дослідження теоретичних засад формування та реалізації процесів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації. Все це обумовлює актуальність та важливість запропонованого дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних засад формування та реалізації процесів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації та цій основі визначення перспективних шляхів подальшого розвитку територіальних громад в нашій державі.

Досягнення поставленої мети має забезпечити вирішення наступних поставлених завдань:

- здійснити джерельний огляд публікацій з проблематики розвитку територіальних громад в умовах децентралізації в українському науковому дискурсі та провести категорійно-понятійний аналіз досліджуваних явищ і процесів;
- систематизувати нормативно-правові засади розвитку територіальних громад в умовах децентралізації;
- охарактеризувати особливості державної політики України щодо розвитку гірських територій;

⁴Бігун Р., Литвин В. Моделювання процесів розвитку територіальних громад. *Energyengineeringandcontrolsystems*. 2022. Vol. 8, Num. 1. С. 173.

- визначити характер та динаміку існуючих проблем розвитку територіальних громад в Україні в цілому та в розрізі українських Карпат;
- розкрити сутність і зміст стратегічного планування розвитку територіальних громад та процесів його формування;
- охарактеризувати економічний, інфраструктурний, ресурсний та соціальний капітал Верховинської територіальної громади та проаналізувати діяльність місцевих органів публічної влади Верховинської ТГ за 2022 рік;
- запропонувати основні напрямки та перспективи удосконалення процесів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації.

Об'єкт дослідження – державна політика України щодо розвитку гірських територій.

Предмет дослідження – процеси становлення й розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації на прикладі Верховинської ТГ.

Методологічна основа роботи.

Методологічною основою дослідження виступає комплекс загальнонаукових та спеціальних наукових методів, зокрема: аналізу і синтезу, індукції та дедукції, системно-історичного, нормативно-правового, структурно-функціонального та діалектично-прогностичного. Зокрема, метод аналізу і синтезу надав можливість систематизувати теоретичні напрацювання українських та закордонних дослідників щодо процесів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації; системно-історичний підхід сприяв розкриттю сутності й змісту стратегічного планування розвитку територіальних громад та процесів його формування. Проблемний підхід дозволив охарактеризувати сучасний стан розвитку територіальних громад в Україні, висвітлити особливості діяльності місцевих органів публічного врядування у воєнний період, здобутки та проблеми на цьому шляху. Діалектично-прогностичний набув особливого значення при визначенні перспектив подальшого розвитку територіальних громад України.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані магістерській роботі положення та рекомендації безпосередньо можуть надати можливість вдосконалення процесів розвитку об'єднаних територіальних громад України у відповідності до європейських норм і стандартів та прискорити процес європейської інтеграції нашої держави.

Результати роботи можуть бути використані науковцями та експертами сфери місцевого самоврядування, при формування державної політики України щодо розвитку гірських територій, в навчальному процесі закладів вищої освіти при підготовці спеціальних курсів і програм, навчальних посібників у сфері публічного управління.

Апробація отриманих результатів

(якщо автор брав участь в семінарах, нарадах, конференціях і виступав з матеріалами роботи або ж має публікації за темою дослідження. При цьому обов'язковим є розміщення відповідного бібліографічного опису авторської публікації у списку використаних джерел або надання ксерокопії апробаційних матеріалів у вигляді додатку до роботи);

Структура роботи

Логіка проведеного дослідження зумовила структуру роботи: вступ, три розділи (дев'ять підрозділів), висновки, загальний обсяг яких складає 65 сторінок. Список використаних джерел містить 100 найменувань.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

1.1. Джерельний огляд публікацій з проблематики розвитку територіальних громад в умовах децентралізації в Україні

Як свідчить веб-портал Національної бібліотеки імені В. Вернадського науковий та експертний інтерес до проблематики розвитку територіальних громад України є надзвичайно високим й станом на початок листопада 2023 року бібліотека налічує понад 1800 таких публікацій в фахових українських виданнях. Це не виглядає дивним, адже соціально-економічний розвиток територіальних громад завжди був і буде виділений з усієї сукупності державних інтересів як актуальний і пріоритетний напрямок, оскільки, будучи частиною єдиної держави, вносить свій вклад в його історію, внутрішнє політичне, економічне, культурне життя, досягнення певних результатів на міжнародній арені. Економічний розвиток територій створює базу і є важливим джерелом підвищення якості життя населення, а також створюються умови, які сприяють зростанню самоповаги людей в результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на підвищення престижності особистості в суспільстві⁵.

Для нашого джерелознавчого аналізу ми обрали переважно публікації останніх 5–10 років, які в найбільшому узагальненні систематизували за ознаками основної тематичної спрямованості з позицій тієї чи іншої галузей пізнання в наступні групи.

⁵Ксьонжик І. В., Потравка Л. О., Замковий В. М. Соціально-економічний розвиток територіальних громад в Україні в контексті децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_11_5

Першу групу складають публікації, що розкривають теоретичні та нормативно-правові засади публічного управління розвитком об'єднаних територіальних громад та характеризують управлінські складові діяльності ОТГ в сучасних умовах.

Другу групу складають публікації, що фокусують наукову увагу на сутнісних характеристиках децентралізації в Україні, розкривають зміст, сутність та характер децентралізаційних процесів, їх вплив на розвиток територіальних громад.

Третю групу складають публікації, в яких висвітлюється безпосередня практична діяльність українських територіальних громад, розкривається їх економічний, ресурсний, соціальний, кадровий тощо потенціал, сучасний стан та проблеми функціонування вітчизняних ОТГ.

Четверту групу складають публікації, що аналізують особливості формування та реалізації державної політики України щодо розвитку гірських територій та гірських територіальних громад.

Далі коротко окреслимо науковий доробок окремих дослідників, науковців та експертів, що представляють типові підходи кожної із зазначених вище груп.

У першій групі заслуговують на увагу публікації таких дослідників як О. Батанов, М. Блажівська, Т. Дерун, І. Лопушинський, В. Філіппова та Р. Плющ, Т. Кузь, Л. Малюта та Г. Островська, Ю. Марущін, О. Ніколюк, Б. Мироненко та В. Кирилова, О. Михайловська та М. Татарчук, О. Остапенко та Т. Барановська, Я. Павлович-Сенета, М. Кизим, І. Семигуліна, І. Ярошенко, О. Красноносова та О. Козирєва, Б. Сітарський, І. Томашук, І. Ярошенко.

Так, О. Батанов надзвичайно ґрунтовно розкриває конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні⁶. Також з позицій нормативно-правового закріплення суспільно-владних відносин визначає

⁶Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : моногр. / за заг. ред. В. Ф. Погорілка. Київ : Концерн Видавничий дім Ін Юре, 2003. 512 с.

правові засади розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні Ю. Марущин⁷. Ще один правознавець Я. Павлович-Сенетахарактеризує адміністративно-правові передумови для економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану⁸.

О. Остапенко та Т. Барановська в контексті науки публічного управління розглядають територіальні громади в інституційному плані "як первинний системоутворюючий елемент місцевого самоврядування, якийнасамперед є "природною" корпоративною одиницею, автономність та легітимність якої виходить не з державноївлади, а з суверенітету народу"⁹. У свою чергу саме якісну систему публічного управління на місцевому рівні називають "основною передумовою досягнення цілей розвитку територіальних громад" О. Михайловська та М. Татарчук¹⁰.

Особливості упровадження публічно-управлінських механізмів розвитку територіальних громад та проблемні аспекти такого упровадження є предметом наукових публікацій М. Блажівської¹¹. У розвиток такого підходу свій погляд на публічно-управлінські механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні демонструють І. Лопушинський, В. Філіппова та Р. Плющ¹². Програмно-проектний підхід до публічного управління просторовим розвитком об'єднаних територіальних громад за їх видами на основі показників

⁷Марущин Ю. В. Правові засади розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2022. Вип. 1. С. 280-294.

⁸Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правові передумови для економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 222-226.

⁹Остапенко О. Г., Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=909>

¹⁰Михайловська О. В., Татарчук М. С. Екологічна збалансованість розвитку територіальних громад в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 2. С. 15.

¹¹Блажівська М. А. Особливості упровадження публічно-управлінських механізмів розвитку територіальних громад. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 1. С. 180-189; Блажівська М. А. Проблемні аспекти процесу впровадження публічних механізмів розвитку територіальних громад. *Ефективність державного управління*. 2020. Вип. 3. С. 93-106.

¹²Лопушинський І. П., Філіппова В. Д., Плющ Р. М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4. С. 154-160

їх фактичного розвитку в умовах наслідків військової агресії, з урахуванням отриманих руйнувань і втрат, та географічного перебування по відношенню до країни-агресора пропонують харківські науковці І. Семигуліна, І. Ярошенко, О. Красноносова та О. Козирєва¹³.

У другій групі варто зупинитися на публікаціях таких дослідників як В. Борщевський та В. Волошин, З. Бурик, П. Гарасим, Г. Гринишин та Н. Березовська, Ю. Іванов, С. Крачук, О. Крайник та О. Федорчак, І. Ксьонжик, Л. Потравка та В. Замковий, С. Липова та Н. Прямухіна, Л. Некрасова та Л. Лінгур, К. Павлюк та С. Бартош, І. Панов та Г. Татаренко, І. Петрецький, М. Скиба, Д. Тітов, П. Трачук та В. Тимчак, І. Щебетун та В. Гусар.

Фокусування на генезисі зародження й реалізації самої ідеї децентралізації в світовій науковій думці представлено в публікації П. Трачука та В. Тимчака, які зазначають, що зародившись на початку ХХ століття "після Другої світової війни розпочалася переможна хода принципів субсидіарності, децентралізації та регіоналізації. Від французької моделі централізованої держави відмовилися сьогодні навіть у Франції. Регіоналізація та децентралізація стали провідними принципами європейської політики"¹⁴.

Особливості політичного впливу на реформу децентралізації в Україні розкриває Б. Сітарський¹⁵. Досягнення української реформи децентралізації влади та проблеми і перспективи її подальшої реалізації аналізують Д. Тітов¹⁶ та І. Щебетун і В. Гусар¹⁷.

¹³Семигуліна І., Ярошенко І., Красноносова О., Козирєва О. Програмно-проектний підхід до публічного управління просторовим розвитком об'єднаних територіальних громад за їх видами. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 6. С. 352-364.

¹⁴Трачук П. А., Тимчак В. В. Реалізація принципу децентралізації влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. С. 296ю

¹⁵Сітарський Б. Політичний вплив на реформу децентралізації в Україні. *Агора. Журнал соціальних наук*. 2023. Випуск 1, № 1. С. 29-46.

¹⁶Тітов Д. В. Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки*. 2022. № 1 (57). С. 74 – 80.

¹⁷Щебетун І. С., Гусар В. В. Реформа децентралізації влади в Україні: проблеми і перспективи. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 61- 70.

Роль та місце реформи децентралізації влади у розвитку сільських територій розкриває І. Петрецький, який виокремлює управлінський, соціально-економічний, ресурсно-виробничий та інноваційно-інвестиційний потенціал розвитку сільських територій, що відкривається у ході децентралізації¹⁸. Фінансові аспекти владної децентралізації розглядають львів'янки О. Крайник та О. Федорчак, наголошуючи на тому, що в сучасних умовах "питання фінансування територіальних громад із метою забезпечення розвитку окремої території, управління місцевими фінансами набуває особливого значення"¹⁹. К. Павлюк та С. Бартош зосереджують увагу на ролі бюджетної децентралізації в Україні під час воєнного стану в забезпеченні життєдіяльності держави й висловлюють переконаність у необхідності розроблення стратегічного документа, котрий на період воєнного стану чітко окреслив би всі зміни тановації, котрі стосуються міжбюджетних відносин і відповідних повноважень місцевих органів влади та самоврядування²⁰.

У третій групі виділяємо публікації таких експертів як Г. Агафонова та К. Ірха, І. Буднікевич та І. Гавриш, Р. Бігун та В. Литвин, А. Войтенко, Є. Ходаківський та М. Плотнікова, О. Гаркуша, О. Дорош, О. Дяконенко, Т. Заяць Г. Краєвська, В. Кащишин та Х. Джурик, Ю. Кормишкін, Н. Музика та М. Білявський, Н. Паньків, В. Пилипенко, О. Гриценко та К. Шкондик, А. Полторац, О. Ситницька, В. Толубяк та В. Костецький, В. Чиж та Т. Сахно.

Зокрема, інноваційно-комунікативно-інвестиційні технології розвитку територіальних громад пропонують до огляду А. Войтенко, Є. Ходаківський та М. Плотнікова²¹. Ще одним дієвим інструментом місцевого розвитку називає співробітництво територіальних громад О. Гаркуша²².

¹⁸Петрецький І. І. Потенціал розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економіка*. 2022. Вип. 1(59). С. 41-46.

¹⁹Крайник О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 2. С. 118-125.

²⁰Павлюк К. В., Бартош С. В. Бюджетна децентралізація в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові праці НДФІ*. 2022. № 2(99). С. 79-99.

²¹Войтенко А. Б., Ходаківський Є. І., Плотнікова М. Ф. Інноваційно-комунікативно-інвестиційні технології розвитку територіальних громад. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 55(1). С. 21-26.

²²Гаркуша О. М. Співробітництво територіальних громад – дієвий інструмент місцевого розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 3. С. 76-80.

В руслі ресурсного підходу О. Дорош, А. Дорош та А. Тарнопольський наполягають на тому, що задля забезпечення сталого розвитку ОТГ обмежуватись виключно фінансовими чи земельними ресурсами недоцільно, необхідно охоплювати увесь ресурсний комплекс кожної громади. Розробці комплексного плану просторового розвитку територіальних громад присвячено публікацію Н. Музики та М. Білявського²³. Основні напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад з точки зору їх мешканців розкривають В. Пилипенко, О. Гриценко та К. Шкондик²⁴.

О. Дяконенко визначає сучасні трансформації та прогностичні зрушення соціального капіталу територіальних громад України в умовах війни²⁵; Напрями формування стратегії організаційно-економічного розвитку територіальних громад пропонують В. Кащишин та Х. Джурик²⁶. Стратегію економічного розвитку SMART growth для об'єднаних територіальних громад розробляє Ю. Кормишкін²⁷. У свою чергу Т. Дерун підкреслює перспективи розвитку територіальних громад у процесі розбудови сервісно-орієнтованої держави²⁸. Комплексний механізм управління територіальними громадами як система економічних, фінансових, соціальних, правових та політичних інструментів реалізації основних завдань місцевого самоврядування пропонує

²³Музика Н., Білявський М. Комплексний план просторового розвитку територіальних громад – завдання та шляхи вирішення. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. 2022. Вип. 2. С. 130-136.

²⁴Пилипенко В. В., Гриценко О. О., Шкондик К. М. Основні напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад з точки зору їх мешканців. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2022. № 1. С. 68-73.

²⁵Дяконенко О. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 54-71.

²⁶Кащишин В. М., Джурик Х. Б. Напрями формування стратегії організаційно-економічного розвитку територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2022. № 10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_10_18

²⁷Кормишкін Ю. А. Стратегія економічного розвитку SMART growth для об'єднаних територіальних громад. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 4. С. 4-11.

²⁸Дерун Т. М. Перспективи розвитку територіальних громад у процесі розбудови сервісно-орієнтованої держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_2_16

О. Ситницька²⁹. Досвід залучення міжнародної підтримки у розвиток територіальних громад України аналізують В. Чиж та Т. Сахно³⁰.

У четвертій групі заслуговують на увагу публікації таких дослідників як Т. Васильців та Л. Харчевнікова, А. Гадзало, П. Жук, І. Колодійчук та Р. Попівняк, В. Кравців, С. Криштанович, М. Мельникович, В. Польовська, І. Свида, В. Химинець.

Серед найбільш яскравих представників даної групи варті виокремити львівську дослідницю С. Криштанович, котра випустила у 2017 році ґрунтовну монографію "Публічний менеджмент соціально-економічного розвитку гірських територій карпатського регіону", в якій здійснила комплексний аналіз соціально-економічного розвитку гірських територій в Україні й у країнах ЄС. Особливу увагу в монографії приділено питанням розробки стратегій і програм, які забезпечуватимуть сталий розвиток гірських територій³¹.

Проблематику розвитку гірських територій України у парадигмі європейського досвіду розкривають В. Кравців та П. Жук³²; перспективні напрями та механізми імплементації європейської практики управління розвитком гірських територій в Україні окреслюють І. Колодійчук та Р. Попівняк³³; роль гірських територій в контексті стійкого розвитку українських Карпат розкриває І. Свида³⁴; законодавчо-нормативні складові розвитку гірських територій характеризує В. Польовська³⁵.

²⁹Ситницька О. А. Запровадження комплексного механізму управління розвитком територіальних громад в умовах конкуренції. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 1. С. 124-128

³⁰Чиж В. І., Сахно Т. А. Досвід залучення міжнародної підтримки у розвиток територіальних громад України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1(2). С. 18-26

³¹Криштанович С. В. Публічний менеджмент соціально-економічного розвитку гірських територій Карпатського регіону : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 207 с.

^{32,33}Кравців В. С., Жук П. В. Розвиток гірських територій України у парадигмі європейського досвіду. *Економіка України*. 2018. № 5. С. 61-72.

³³Колодійчук І., Попівняк Р. Перспективні напрями та механізми імплементації європейської практики управління розвитком гірських територій в Україні. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10, № 3-4. С. 68-75.

³⁴Свида І. В. Роль гірських територій в контексті стійкого розвитку українських Карпат. *Економічний форум*. 2014. № 2. С. 64-71.

³⁵Польовська В. Законодавчо-нормативна складова розвитку гірських територій. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 1. С. 177-182

Перспективи еколого-економічного розвитку Карпатського регіону окреслює В. Химинець³⁶.

Усі зазначені вище публікації стали основою джерельної бази проведеного нами магістерського дослідження.

1.2 Основні категорії та поняття публічного управління розвитком територіальних громад

Реформа децентралізації змінила роль і статус органів місцевого самоврядування в Україні, перетворивши їх із об'єкта управління на суб'єкт управління, що одночасно означає новий рівень відповідальності за розвиток територіальних громад та нові вимоги до якості публічного управління на місцевому рівні. Нове звучання отримали традиційні категорії публічного управління, пов'язаного з практичною діяльністю виконавчих структур місцевих рад, що потребує більш чіткого визначення сутності, ролі та функцій не тільки самих місцевих рад та місцевих державних адміністрацій, але й усього ланцюжка взаємопов'язаних понять і категорій публічного управління на базовому рівні територіальної організації влади в умовах децентралізації влади.

Очевидно, що з точки зору науки публічного управління та адміністрування системним поняттям, яке й обумовило нове звучання категоріально-понятійного апарату, пов'язаного з розвитком територіальних громад, є децентралізація. Слід зазначити, що внаслідок популярності та тривалості цього явища в останні роки існує значна кість його визначень. Так, у суто семантичному значенні поняття "децентралізація" І. Пановим та Г. Татаренком виводиться з давньолатинських корінь: "de" – заперечення, "centralize" – середній, центральний. Таким чином децентралізація – це заперечення чи ослаблення повноважень центральних органів влади та

³⁶Химинець В. В. Перспективи еколого-економічного розвитку Карпатського регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2016. Вип. 1(2). С. 23-29.

розширення прав місцевих органів управління³⁷.

Спеціалізований урядовий веб-сайт коротко визначає децентралізацію як процес передачі значних повноважень та бюджетів від державних органів органам місцевого самоврядування так, аби більше повноважень мали ті органи, що ближче до людей, де такі повноваження можна реалізовувати найбільш успішно³⁸. Вікіпедія, яка "знає все" тлумачить децентралізацію як "процес перерозподілу або диспергування функцій, повноважень, людей або речей від центрального управління від центрального міста на інші території та/або ж шляхом передання повноважень на прийняття рішень з головного органу будь-якої галузі уряду до чиновників нижчих рівнів. Цей процес називається також "новим державним управлінням", що визначається як децентралізація, предметне управління, конкуренція урядової і місцевої координації³⁹. Термін "децентралізація" знайшов своє закріплення безпосередньо у тексті Конституцій цілої низки держав, у тому числі й України, де у ст. 132 визначено, що "територіальний устрій України ґрунтується на засадах єдності та цілісності державної території, поєднання централізації і децентралізації у здійсненні державної влади"⁴⁰.

Однак поняття, яке з нашої точки зору в даному дослідженні є ключовим, – це "територіальна громада". У традиційному розумінні територіальна громада визначається як територіальна спільність, що складається з фізичних осіб – жителів, що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на даній території нерухомим майном, сплачують комунальні податки та пов'язані територіально-особистісними зв'язками

³⁷Панов І. В., Татаренко Г. В. Генеза концепцій децентралізації влади. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. №1 (43). С. 124.

³⁸Що таке децентралізація? URL :<https://decentralization.gov.ua/questions/1?page=2>

³⁹Децентралізація. *Вікіпедія* URL :<https://uk.wikipedia.org/wiki/Децентралізація>

⁴⁰Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/Конституція>

системного характеру⁴¹.

Повторюючи основні положення даного визначення Н. Альошина робить наголос на тому, що "територіальна громада – це первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з фізичних осіб – жителів (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, вимушених переселенців), що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста і безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення та пов'язані індивідуально-територіальними зв'язками системного характеру"⁴².

Більш сучасне визначення подає А. Полторак, який ключовими характеристиками територіальної громади визначає не територіально-економічні складові, а суспільно-ціннісні, підкреслюючи, що насамперед "учасників територіальної громади об'єднують спільна територія постійного проживання, соціальна взаємодія один з одним, спільні територіальні інтереси та потреби місцевого значення, самоідентифікація, спільні цінності та історичні події, комунальна власність тощо"⁴³.

Другим складником предмету нашого дослідження є власне розвиток територіальних громад, причому мається на увазі розвиток в позитивному розумінні цього слова як сталого покращення якості та рівня життя. Децентралізація надала територіальним громадам як первинним суб'єктам влади на місцях необхідні механізми подальшої розбудови інституту місцевого самоврядування, однією з найголовніших функцій якого є забезпечення сталого розвитку територіальних громад. У даному контексті науковці Херсонського національного технічного університету наголошують,

⁴¹Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : моногр. / О. В. Батанов ; за заг. ред. В. Ф. Погорілка. К. : Концерн Видавн. дім Ін Юре, 2003. С. 77.

⁴²Альошина Н. М. Поняття й ознаки територіальної громади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2011. №21. С. 175.

⁴³Полторак А. С. Організація соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Moderneconomics*. 2022. № 33. С. 91.

що "сталий розвиток повинен започатковуватися та підтримуватися саме на рівні територіальної громади, і відповідно його забезпечення повинно здійснюватися знизу-догори, тобто від конкретної громади до національного і світового рівнів"⁴⁴.

З точки зору процесного підходу О. Михайловська та М. Татарчук поняття сталого розвитку доповнюють екологічною збалансованістю та визначають як процеси "гармонізації соціальних, економічних і екологічних складників, що спрямоване на збереження та відновлення природного середовища, а також створення можливостей та досягнення високої якості життя людей. Процес екологічної збалансованості розвитку територіальних громад передбачає послідовну реалізацію комплексу управлінських, організаційних, економічних, фінансових заходів, що є складовими компонентами загальнодержавної політики"⁴⁵.

Територіальні громади здійснюють щоденне публічне адміністрування за допомогою власних виконавчих структур, що мають офіційну назву – це організовані, інституційно оформлені представницькі органи місцевої влади, що мають відповідну структуру, наділені владними повноваженнями для забезпечення реалізації та охорони прав і свобод людини, захисту їх законних інтересів, безпеки адміністративно-територіальних утворень та застосовують при цьому властиві їм організаційно-правові форми діяльності⁴⁶.

Такими структурами на місцевому рівні є сільські, селищні, міські ради, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах функції і повноваження місцевого самоврядування, визначені Конституцією України та законами; виконавчі органи цих рад (сільський селищний, міський голова, староста, виконавчі комітети, відділи, управління та інші створювані радами виконавчі органи. Виконавчі органи сільських,

⁴⁴Лопушинський І. П., Філіппова В. Д., Плющ Р. М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні... С. 157.

⁴⁵Михайловська О. В., Татарчук М. С. Екологічна збалансованість розвитку територіальних громад в Україні... С. 15.

⁴⁶П. А. Трачук та В. В. Тимчак. Реалізація принципу децентралізації влади в Україні... С. 297.

селищних, міських, районних у містах рад є підконтрольними і підзвітними відповідним радам, а з питань здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади — також підконтрольними відповідним органам виконавчої влади⁴⁷.

Задля виконання своєї головної функції – поточного вирішення питань місцевого та загальнодержавного значення, надання адміністративних і соціальних послуг населенню та забезпечення комплексного соціально-економічного та культурного розвитку відповідної території– органи місцевого самоврядування покликані раціонально та ефективно використовувати наявний в даній територіальній громаді виробничий, фінансово-економічний, ресурсний потенціал та соціальний капітал.

Як зазначають О. Дорош та А. Дорош, "у контексті децентралізації варто розглядати не лише фінансові ресурси громади, а в загальному весь ресурсний комплекс на території громади. Відповідно дані ресурси потребують ідентифікації, опису та реєстрації. У подальшому необхідно здійснити аналіз та класифікацію цих ресурсів з метою їх оцінки та планування їх використання, яке має бути раціональним та ефективним в економічному, екологічному та соціальному контексті"⁴⁸.

У розвиток даного підходу Я. Павлович-Сенета визначає фінансово-економічний потенціал, як наявність суспільних відносин, об'єктів, кадрів, зв'язків, явищ та ресурсів, а також можливостей їх використання для забезпечення всебічного розвитку та спроможності відповідної ТГ. Такий капітал є головною передумовою становлення спроможності ТГ, він є динамічним та гарантує стабільний соціально-економічний розвиток ОТГ⁴⁹.

Не менш важливим для забезпечення сталого розвитку територіальної

⁴⁷ Місцеве самоврядування в Україні. *Вікіпедія*. URL :https://uk.wikipedia.org/wiki/Місцеве_самоврядування_в_Україні

⁴⁸Дорош О. С., Дорош А. Й. Ефективне управління ресурсами територіальних громад як запорука їх розвитку. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2023. № 1. С. 13 – 14.

⁴⁹Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правові передумови для економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану.. С. 223.

громади є її соціальний капітал, який у широкому науковому трактуванні тлумачиться як "стратегічно значущий самовідтворювальний актив суспільного розвитку, з чітко вираженою суб'єктивністю, динамічним характером змін у відносинах капіталізації та здатністю істотно впливати на інші форми сукупного капіталу. Загальноприйнятим є визначення соціального капіталу громад як їх спроможності досягати головних цілей розвитку на основі координації зусиль і конвертації наявних ресурсів і активів у соціальні досягнення, насамперед у якість життя"⁵⁰.

Зазначені вище головні цілі розвитку кожної ОТГ закріплюються в офіційно прийнятих місцевою радою документах – Стратегії розвитку об'єднаної територіальної громади та Комплексному плані просторового розвитку. Стратегія розвитку – це головний документ для розвитку ОТГ, це визначення обрисів бажаного майбутнього, до якого прагне дійти дана громада, це шлях формування спроможної фінансово самодостатньої громади та здобуття нових можливостей подальшого розвитку. У ньому визначені найважливіші завдання, що ставить перед собою громада на якийсь період. У країнах Європейського Союзу не може навіть мова йти про реалізацію будь-яких проектів муніципалітетів без наявності стратегічного документа та чіткої відповідності вказаного проекту стратегії. Як правило Стратегія розвитку територіальної громади доповнюється Комплексним планом просторового розвитку – це "документація, котра створена для об'єднання містобудівної документації та землевпорядної за підтримки геоінформаційних систем"⁵¹.

Успішність місцевого соціального-економічного розвитку залежить від цілої низки факторів: врахування потреб громади й поєднання інтересів і співпраця широкого кола зацікавлених осіб; інноваційності та креативності, що створює конкурентні переваги; системності та комплексності складових, що

⁵⁰Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Розвиток соціального капіталу територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2020. № 12. С. 57.

⁵¹Музика Н., Білявський М. Комплексний план просторового розвитку територіальних громад – завдання та шляхи вирішення. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. 2022. Вип. 2. С. 131.

впливають на збільшення конкурентоспроможності; використання елементів стратегування, планування та прогнозування на основі чітко визначених цілей, завдань, сфер діяльності; направленість у довгостроковій перспективі на вирішення існуючих проблем і актуальних питань розвитку⁵².

Соціально-економічний розвиток територіальних громад завжди виділяється з усієї сукупності публічних інтересів як пріоритетний напрямок, оскільки, будучи частиною єдиної держави, вносить свій вклад в його історію, внутрішнє політичне, економічне, культурне життя, досягнення певних результатів на міжнародній арені. Економічний розвиток територій створює базу і є важливим джерелом підвищення якості життя населення. А також створюються умови, які сприяють зростанню самоповаги людей в результаті формування соціальної, політичної, економічної та інституційної систем, орієнтованих на підвищення престижності особистості в суспільстві⁵³.

Особливістю даної магістерської роботи є фокусування уваги на Верховинській ТГ, яка є типовим прикладом гірського регіону, що характеризується значною відмінністю від традиційних регіонів як в географічному, так і в виробничому, економічному, демографічному тощо вимірах. Не випадково стан та розвиток гірських регіонів є об'єктом багатьох міжнародних та національних нормативно-правових документів. Існує багато визначень "гірських регіонів". Згідно визначення Європейської Хартії, гірські регіони – це "місцевості, де висота, рельєф та клімат створюють особливі умови, які впливають на повсякденну людську діяльність"⁵⁴. Вітчизняні науковці під гірськими регіонами розуміють "ділянки земної поверхні, що характеризуються значним коливанням відносних висот і контрастними формами рельєфу та відмінним від суміжних рівнинних територій кліматом,

⁵²Кизим М. О., Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Чинники просторового розвитку територіальних громад у системі публічного управління територіями. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 85.

⁵³Ксьонжик І. В., Потравка Л. О., Замковий В. М. Соціально-економічний розвиток територіальних громад в Україні в контексті децентралізації... URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_11_5

⁵⁴Європейська хартія про захист гір. Рекомендація 130 (2003) Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. http://www.coe.int/t/congress/Default_en.asp

які створюють особливі умови повсякденної життєдіяльності людини"⁵⁵.

Умови та можливості розвитку територіальних громад містяться в нормативно-правових документах, розгляду яких присвячено наступний параграф нашого дослідження.

1.3. Нормативно-правові засади розвитку територіальних громад в умовах децентралізації

На сучасному етапі в Україні вже склалася доволі об'ємна система нормативно-правового забезпечення формування та розвитку територіальних громад. Цю систему складають Конституція України, загальні та спеціальні Закони України, підзаконні акти – постанови й розпорядження Кабінету України, численні накази, розпорядження та методичні рекомендації центральних органів державної виконавчої влади тощо.

Так, відповідно до статей 7 та 140 Конституції України визначається та гарантується місцеве самоврядування; встановлюється порядок виконання функцій та здійснення повноважень органами виконавчої влади й органами місцевого самоврядування, посадові особи яких зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені конституцією та законами України⁵⁶.

Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" визначає повноваження органів і посадових осіб місцевого самоврядування та є головним законом для депутатів місцевих рад і сільських, селищних, міських голів, працівників виконавчих органів місцевих рад, який регулює правові питання щодо діяльності органів влади та посадових осіб місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою. Закон передбачає можливості забезпечення планування розвитку поселення на

⁵⁵Свида І. В. Роль гірських територій в контексті стійкого розвитку українських Карпат. *Економічний форум*. 2014. № 2. С. 65.

⁵⁶Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/КОНСТИТУЦІЯ_УКРАЇНИ#Text

засадах проєктного підходу із залученням членів громади до розробки бажаних майбутніх результатів⁵⁷.

Закон України "Про службу в органах місцевого самоврядування" визначає порядок формування інституту старост; закріплення за місцевою громадою території; надання права володіння і розпорядження майном; можливість вибору форми і способів надання суспільних послуг⁵⁸.

Закон України "Про засади державної регіональної політики" окреслює систему правоустановчих документів у сфері державної регіональної політики, серед яких на сьогодні найголовнішими є: державна стратегія регіонального розвитку України до 2030 року; План заходів з реалізації державної стратегії регіонального розвитку України, регіональні стратегії розвитку; Плани заходів з реалізації регіональних стратегій розвитку; інвестиційні програми (проєкти), спрямовані на розвиток регіонів⁵⁹.

Програма діяльності Кабінету Міністрів України, прийнята у 2019 р. визначила цільові орієнтири (100% жителів України проживають у спроможних громадах; зменшення кількості громад, що потребують підтримки держави мінімум до 30%). А також ця програма визначила необхідність урахування інтересів кожної людини як члена громади щодо: системи захисту довкілля, використання природних ресурсів, будівництва великих інвестиційних та інфраструктурних проєктів; визначення пріоритетів та розподілу частки публічних коштів шляхом електронного голосування за обрані проєкти для покращення соціально-економічного розвитку об'єднаних територіальних громад⁶⁰.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної

⁵⁷Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 зі змінами 2023 р. № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>

⁵⁸Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від від 07.06.2001 № 2493-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14/ed20120612#Text>

⁵⁹Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 № 156-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>

⁶⁰Скиба М. В. Теоретичні аспекти становлення та розвитку територіальних громад у незалежній Україні за умов децентралізації державної влади. *Демократичне врядування*. 2020. Вип. 1. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2020_1_4

організації влади стала базовим законодавчим документом, що надав старт реформі децентралізації в Україні. Відповідно до цієї Концепції було визначено напрями, механізми та цільові орієнтири децентралізації влади. Концепція прописала механізми передання частини повноважень і функцій виконавчої влади органам місцевого самоврядування, зорієнтованого на максимальне збереження й закріплення прав громад на вирішення питань місцевого значення та зміцнення інституційних засад реалізації цих прав⁶¹.

Крім того реалізація зазначеної концепції та в цілому реформа децентралізації влади зумовила ухвалення цілої низки додатково унормовуючих суспільно-владні відносини на рівні територіальних громад законодавчих документів, зокрема таких як:

– Закон України "Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад"⁶², який закріпив новий адміністративно-територіальний поділ України з укрупненими районами та об'єднаними територіальними громадами;

– Розпорядження Кабінету Міністрів України "Про визнання спроможними об'єднаних територіальних громад"⁶³, яким було закріплено перелік спроможних ОТГ України;

– Постанова Кабінету Міністрів України "Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад"⁶⁴, яка уточнила критерії оцінки рівня спроможності громади;

– Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України "Про затвердження Методичних

⁶¹Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

⁶²Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16 квітня 2020 року № 562-ІХ. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 35, ст.259.

⁶³Про визнання спроможними об'єднаних територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 березня 2020 р. № 213-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2020-%D1%80#Text>

⁶⁴Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 34. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-п#Text>

рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади"⁶⁵, яким було затверджено типовий план та алгоритм розробки Стратегії (плану, програми) соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади.

Важливими в контексті забезпечення можливостей розвитку територіальних громад стали закони "Продержавні цільові програми", "Про добровільне об'єднання територіальних громад", "Про органи самоорганізації населення" та "Про співробітництво територіальних громад".

Так, Закон України "Продержавні цільові програми" визначив засади розроблення, затвердження та виконання державних цільових програм, що спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави або адміністративно-територіальних одиниць; охоплюють всю територію держави або значну кількість її регіонів, мають довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади з метою розв'язання окремих проблем розвитку економіки і суспільства, а також проблем розвитку окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць, що потребують державної підтримки⁶⁶;

Закон України "Про добровільне об'єднання територіальних громад" який визначив принципи, основні умови, порядок, форми державної підтримки, регулює відносини, які виникають у процесі добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст, насамперед: просторове та стратегічне планування розвитку громад; управління місцевими ресурсами громад; управління проектами місцевого розвитку; залучення громадськості до управління. Головною метою закону є створення спроможної громади

⁶⁵Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогнозних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 75 від 30.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#n8>

⁶⁶Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 № 1621-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>

(наявність виробничого, природно-ресурсного, фінансового, кадрового, інфраструктурного потенціалів), що здатна забезпечити якісний і доступний рівень освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунальних послуг та інших публічних послуг населенню⁶⁷. Відповідно до цього закону за період реформи децентралізації (2015-2020 рр.) в Україні шляхом добровільного об'єднання суміжних міських, селищних і сільських рад із колишніх 10 966 адміністративно-територіальних одиниць було створено 1370 територіальних громад, серед яких 375 міських, 424 селищних і 571 од. сільських із територіями 137,6, 202,6 та 174,1 тис. км² відповідно. Передання частини повноважень і функцій виконавчої влади органам місцевого самоврядування для виконання власних і делегованих державою функцій за збалансованою тріадою "відповідальність-ресурси-повноваження" зорієнтовано на активізацію економічного зростання країни завдяки ефективному використанню соціально-економічних ресурсів територій, виконання положень забезпечення спроможності громади для підвищення рівня і якості життя місцевого населення за принципом "знизу-доверху"⁶⁸.

Закон України "Про органи самоорганізації населення" визначив порядок налагодження механізмів соціальної взаємодії різних сегментів територіального поселення, консолідації місцевого співтовариства у громаду, ідентифікації громади. Відповідно до цього закону органи самоорганізації населення визначаються як одна з форм участі членів територіальних громад сіл, селищ, міст, районів у містах у вирішенні окремих питань місцевого значення; як представницькі органи, що створюються жителями, які на законних підставах проживають на території села, селища, міста або їх частин, для вирішення завдань задоволення соціальних, культурних, побутових та інших потреб жителів та участі у реалізації соціально-економічного,

⁶⁷Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>

⁶⁸Томашук І. О. Методологічні положення сільського розвитку в контексті функціонування об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 101.

культурного розвитку відповідної території, інших місцевих програм⁶⁹.

Закон України "Проспівробітництво територіальних громад" заклав підвалини розширення можливостей громад вирішувати питання соціально-економічного розвитку своїх територій через унормовані організаційно-правові положення співпраці громад, принципи, форми, механізми співпраці, питання стимулювання, фінансування та контролю. Закон окреслив конкретні форми співробітництва між громадами: делегування одній з громад виконання певних завдань з передачею ресурсів; реалізація спільних проєктів; спільне фінансування (утримання) підприємств, установ та організацій; створення спільних комунальних підприємств або установ; створення спільного органу управління для виконання певних повноважень. Важливим стало надання територіальним громадам правового інструменту об'єднання ресурсів для вирішення місцевих проблем⁷⁰.

Засади соціально-економічного розвитку територіальних громад безпосередньо регламентовані також у Законі України "Про стимулювання розвитку регіонів". У ньому, зокрема, визначено економічний механізм планування розвитку регіонів, згідно з яким Кабінет Міністрів України формує державну стратегію регіонального розвитку, а на її основі місцеві влади розробляють регіональні стратегії, які містять і завдання соціально-економічного розвитку територіальних громад. Серед інструментів реалізації соціально-економічної політики в гірських територіях визначено програми подолання депресивного стану цих територій та державні цільові програми⁷¹.

В той же час, експерти та фахівці наголошують, що не всі цілі реформи децентралізації виявилися досягнутими у передвоєнний період. А вже розпочаті у 2014 р. реформаторські зміни, перш за все, стосувалися

⁶⁹Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.06.2001 № 2625-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>

⁷⁰Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

⁷¹Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України № 2850 IV від 8 вересня 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 40. С. 25 – 30.

розширення ресурсного забезпечення функціонування місцевого самоврядування та новостворених територіальних громад (фінансова децентралізація, матеріальні ресурси, форми співробітництва, механізми добровільного об'єднання та формування спроможних громад, розширення можливостей надання окремих видів послуг тощо). При цьому залишилися не прийнятими законодавчі акти в частині врегулювання інституційного забезпечення та розширення конституційних повноважень; має місце гальмування секторальних реформ, які є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку територій і побудови ефективної системи управління на місцевому рівні. Відсутність необхідних конституційних змін гальмує процес реформування територіальних громад, робить неможливим прийняття законодавчих документів відносно нової моделі адміністративно-територіального устрою України й алгоритму реалізації реформи⁷².

Аналогічні оцінки подає І. Петрецький: "реформа децентралізації мала сприяти покращенню соціально-економічного стану сільських територій. Проте ці спроби трансформацій не принесли очікуваного підвищення добробуту. Нині сільські території знаходяться в стані тотальної рецесії: відбувається погіршення стану природних ресурсів та екологічної ситуації, занепадає інженерна та соціальна інфраструктура, система соціальних послуг (медицина, культура, дошкільна освіта) та сфера побуту, знижується людський потенціал, погіршуються демографічні показники, процвітає безробіття й бідність, що стимулює трудову міграцію та від'їзд молоді із села, спричиняючи «вимирання» сільських територій"⁷³.

Якщо ж зосередити увагу на особливостях розвитку територіальних громад гірських територій, лід зазначити, що в Україні запроваджено певні інструменти соціально-економічної підтримки гірських територій. Вони

⁷²Ярошенко І. В., Семигулін П. К. Нормативно-правове забезпечення публічного управління територіальним розвитком питань формування, функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 107.

⁷³Петрецький І. І. Потенціал розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економіка*. 2022. Вип. 1(59). С. 41.

фокусуються на гірські населені пункти, що потребувало вироблення критеріїв їх визначення, які у кінцевому підсумку набули правової основи із включенням у положення Закону України «Про статус гірських населених пунктів в Україні». У контексті обслуговування використовуваних сьогодні в Україні інструментів гірської політики, спрямованої насамперед на соціальний захист громадян, що проживають у населених пунктах, яким надається статус гірських такий підхід до територіальної типології вважає виправданим П. Жук⁷⁴. Проте більш поширеною є думка про істотну недосконалість нормативно-правового регулювання розвитку гірських територій внаслідок того, що "нині гірська політика України ґрунтується на застарілих (ще від 1995 р.) Законі України "Про статус гірських населених пунктів в Україні"⁷⁵, Постановах Кабінету Міністрів України "Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських"⁷⁶ та "Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах"⁷⁷.

Певним чином дотичним гірських регіонів стала урядова "Стратегія розвитку туризму та курортів на період до 2026 року", яка ставить основні стратегічні завдання подальшого розвитку, зокрема:

– створення конкурентоспроможного регіонального туристичного продукту на засадах системної маркетингової діяльності, спрямованої на чітке позиціонування різних видів туристичних продуктів, адаптованих до вимог і очікувань споживачів;

забезпечення ефективного і комплексного (економічного, соціального, екологічного та інноваційного) використання наявного туристичного та курортно-рекреаційного потенціалу шляхом розв'язання проблеми

⁷⁴Жук П. В. Питання ідентифікації та шляхи підтримки розвитку гірських територій України. *Регіональна економіка*. 2020. № 3. С.1.

⁷⁵Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 13.12.2005 р. № 56/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text>

⁷⁶Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 647-95-п. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-%D0%BF#Text>

⁷⁷Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648-95-%D0%BF#Text>

рекреаційного природокористування та охорони навколишнього природного середовища та удосконалення територіальної структури сфери туризму;

– удосконалення інформаційної інфраструктури рекреаційних і туристичних послуг шляхом створення центрів туристичної інформації та популяризації туристичних продуктів;

– забезпечення відповідності ціни та якості туристичних продуктів шляхом створення умов для оптимізації організаційно-економічної структури діяльності суб'єктів малого та середнього бізнесу у сфері туризму і розроблення національних стандартів надання туристичних послуг відповідно до міжнародних стандартів⁷⁸.

Проте дана стратегія носить узагальнений характер й в умовах розв'язаної російським режимом війни в Україні, що кардинально змінила географічний ландшафт, стан туристично-рекреаційних ресурсів та в цілому вихідні умови туристичної діяльності в нашій країні в повоєнний період гостро постає питання кардинального оновлення даного нормативно-правового акту. Крім того, актуальним визначається також ухвалення низки інших законодавчих документів, зокрема спеціального закону про гірські ліси, а також довгострокової програми "Карпатські ліси"⁷⁹.

Більш детально специфіку розвитку територіальних громад Карпатського регіону та як прикладового кейсу – Верховинської ОТГ – розглянемо в наступних розділах магістерської роботи.

⁷⁸Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. *Офіційний вісник України*. 31.03.2017., № 26, стор. 86, стаття 752, код акта 85344/2017

⁷⁹Польовська В. Законодавчо-нормативна складова розвитку гірських територій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1. С. 178.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГІРСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ В УКРАЇНІ

2.1 Особливості державної політики розвитку гірських територій

З урахуванням конституційно закріпленого курсу України на європейську інтеграцію та для успішного вирішення проблем соціально-економічного розвитку гірських територій України виключне значення має узагальнення досвіду державної гірської політики зарубіжних країн, насамперед країн Європейського Союзу, постійний системний вплив урядів якого на процеси життєзабезпечення гірських територій ЄС є гарантією сталого фінансово-економічного, соціально-політичного та екологічно-орієнтованого розвитку територіальних гірських громад.

Державне регулювання розвитку гірських територій в ЄС носить цілеспрямований і систематичний характер, спрямований на розвиток соціально-економічної інфраструктури гірських територій, дотримання екологічної і соціальної безпеки місцевого населення відповідно до міжнародних соціально-економічних стандартів. Цей вплив органів публічного управління полягає у створенні нормативно-правової бази, інституційного та інформаційного забезпечення з використанням програмно-цільових методів і відповідного фінансово-економічного інструментарію⁸⁰.

Оскільки більшість гірських територій як Європи, так і України є периферійними зі складними природними умовами, тому вони потребують особливої комплексної і всебічної розробки політики для того, щоб гарантувати населенню гірських територій право на життя і роботу, на

⁸⁰Криштанович С. В. Державне управління процесом забезпечення екологічної безпеки гірських територій Західного регіону України. *Ефективність державного управління* : зб. наук. пр. ЛПІДУ НАДУ, 2013. Вип. 34 С.267 – 275.

збереження їх середовища проживання за дотримання умов і життєвого рівня⁸¹. На конференції ООН з питань навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро у 1992 р. гірські регіони були зараховані до вразливих екосистем і обговорення проблем їх розвитку було визнано однією із пріоритетних тем Порядку денного на XXI ст.⁸². У світовій практиці вже давно сформувалося та знайшло застосування розуміння гірської політики як інструмента найбільш повної реалізації соціально-економічних проблем населення, яке проживає в гірських районах. Основою гірської політики зарубіжних країн є визнання того, що гори є винятковим природним і культурним спадком, який необхідно берегти й розвивати; ключову роль у процесі збереження та розвитку цього спадку відіграє постійна присутність (проживання) у гірських регіонах людей: по-перше, як невід'ємної складової частини цього спадку, по-друге, як необхідна умова забезпечення ефективної охорони ландшафтів і природних ресурсів гір; специфіка гірських регіонів (важкодоступність, нерівність рельєфу тощо) ускладнює забезпечення основних потреб населення; населенню гірських регіонів необхідно гарантувати право на проживання та працю у горах, а також на умови та рівень життя такі ж, як і в тих регіонах, що перебувають у більш сприятливому становищі⁸³.

У європейській практиці, починаючи від 70-х років минулого століття, стали з'являтися, а згодом і домінувати ідеї соціальної орієнтації, сталості й збалансованості розвитку гірських територій, які були тісно пов'язані і взаємозалежні не як теоретичні конструкції, а реальні характеристики тієї чи іншої території. Для підтримки соціальних стандартів життя населення гірських та інших проблемних територій поширення набув "компенсаційний"

⁸¹Голубець М. А. Проблеми реалізації сталого розвитку в гірському регіоні. Львів : Поллі, 2007. С. 23.

⁸²Лендшел М. Спеціальні інститути розвитку територій: Європейський досвід. *Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів* / за ред. С. Максименка. Київ : Центр Ін-ту Схід-Захід. С. 69.

⁸³Кравців В. С., Стадницький Ю. І. Гірська політика: міжнародні акти і світовий досвід. Львів : ІРД НАН України, 2005. С. 11.

підхід у реалізації регіональної політики. Поширеними інструментами державної підтримки за такого підходу були визнані такі: пряме державне регулювання (державний контракт та державне замовлення; пряме бюджетне фінансування проектів соціально-економічного розвитку окремих територій; надання цільової бюджетної допомоги, грантів тощо) та опосередковане державне регулювання (пільгові кредити; податкові канікули; пільгове оподаткування тощо)⁸⁴.

Починаючи з 80-х років ХХ ст., політика ЄС щодо гірських та інших проблемних територій набуває переважно "стимулювального" характеру, основою якої стала відмова від прямих бюджетних дотацій та "зміщення акцентів" на формування інституційних засад, створення сприятливого інституційного середовища для розвитку ділової активності на цих територіях⁸⁵. Зміна пріоритетів була спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку, насамперед за рахунок використання ринкових методів господарювання, активізації потенціалу приватної ініціативи та залучення наявних місцевих ресурсів. Тепер пріоритети надавалися розробці стратегічних планів соціально-економічного розвитку на основі залучення наявного на місцевому рівні ресурсного потенціалу.

Важливе значення для подальшого сталого розвитку гірських територій мало прийняття Європейської хартії гірських регіонів. Ухвалений III Європейською конференцією гірських районів текст Хартії був затверджений рішеннями європейської комісії Парламентської асамблеї Ради Європи та Конгресом місцевих і регіональних влад Ради Європи (КМРВЕ), а також Комітетом регіонів ЄС. За рекомендацією Ради Європейського союзу Європейська хартія гірських регіонів була покладена за основу створення Рамкової конвенції, згідно з якою держави-члени Ради Європи мали взяти на

⁸⁴Миклуш Т. С. Еколого-економічні засади розвитку комплексного природокористування у Карпатському регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 /; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020. С. 9.

⁸⁵Pietrzyk I. Regionalnopolityka UE. Warszawa : WydawnictwoNaukowe PWN SA, 2000.S. 13.

себе зобов'язання забезпечити юридичне визнання особливої природи гірських регіонів, що має відобразитись як в організації політичних й адміністративних структур, так у конкретній політиці в окремих галузях загальної діяльності; розробляти і здійснювати таку політику територіального планування в гірських регіонах, яка сприяла б сталому розвитку традиційної діяльності з урахуванням потреб охорони довкілля⁸⁶.

Європейський досвід свідчить, що 90% гірських громад не можуть конкурувати з рівнинними без зовнішньої допомоги й підтримки. За рахунок туризму конкурентними в економічному сенсі можуть стати тільки близько 10% населених пунктів за умови розвитку туристичної інфраструктури високого рівня. Тому необхідним є курс на багатопрофільний економічний розвиток гірських територій з відповідною політикою його реалізації. Реалізація напрямів підтримки гірських територій буде ефективнішою при використанні адаптованих до умов України практик, апробованих країнами Європи. Серед них: покращення транспортної, соціальної, комунальної інфраструктури гірських регіонів; розроблення концепцій і програм розвитку гірських територій та державна підтримка реалізації передбачених ними проектів; створення фондів підтримки гірських територій; надання дотацій сільськогосподарським виробникам у гірських місцевостях та сприяння їх кооперації; підтримка розвитку сфери туризму, курортів, народних промислів і ремесел; сприяння створенню в гірських місцевостях робочих місць у видах промислової діяльності, які не чинять екодеструктивного впливу, орієнтуючись на сферу малого й середнього бізнесу; врахування у механізмах фінансового вирівнювання специфіки гірських територій тощо⁸⁷.

Державна політика розвитку територіальних громад гірських регіонів базується на зазначених міжнародних правових документах та на Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки й у передвоєнні часи на

⁸⁶Програма дій „Порядок денний на XXI століття“ / пер. з англ. Київ: Інтелсфера, 2000. С. 60.

⁸⁷Жук П. В. Актуальні завдання політики соціально-економічного розвитку гірських територій в Україні. Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. 2018. Вип. 3. С. 30.

Державній програмі розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки. Зазначені нормативно-правові документи передбачали заходи з покращення стану інфраструктурного середовища, соціально-культурних об'єктів, бережливе використання природних ресурсів активізацію діяльності з охорони природних екосистем та зміцнення рівня екологічної безпеки гірських регіонів, попередження та подолання наслідківкатастроф техногенного характеру. Як зазначає Н. Паньків, в цілому стратегічним напрямом розвитку економіки Карпатського регіону було проголошено туристично-рекреаційну галузь, яка є істотним показником стабільного й динамічного зростання надходжень до бюджету та позитивного впливу на покращення показників у багатьох галузях економіки⁸⁸.

Дійсно, туристично-рекреаційна сфера є однією з найперспективніших щодо сталого розвитку територіальних громад гірських регіонів. Як зазначає В. Химинець, "у більшості гірських регіонів світу рекреаційна діяльність пов'язується з використанням лісових, кліматичних, спелеологічних, водних, у тому числі бальнеологічних ресурсів. Тобто на зазначених територіях можуть розвиватися найрізноманітніші види туризму: клімато- та бальнеолікування; спелео-, гірськолижний, екскурсійний, сільський, пригодницький туризм; альпінізм, мисливство і рибальство та багато інших. Як ніяка інша місцевість не лише України, але й світу, Карпатський регіон найбільш повно відповідає цим вимогам. Тут на незначній території зосереджена велика кількість ресурсів та об'єктів туризму і рекреації. Регіон володіє високим потенціалом рекреаційної місткості території"⁸⁹.

Війна перекреслила отримані результати й відклала на невизначений термін амбітні плани максимального використання існуючого потенціалу інституційних, економічних та інших можливостей державного регулювання

⁸⁸Паньків Н. Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30, № 3. С. 73.

⁸⁹Химинець В. В. Перспективи еколого-економічного розвитку Карпатського регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2016. Вип. 1(2). С. 25.

в контексті забезпечення сталого розвитку територій українських Карпат. Науковці вважають, що оновлена повоєнна Державна програма розвитку регіону українських Карпат має бути значно більш деталізованою, з чіткими пріоритетами й завданнями, підкріпленими ресурсним забезпеченням, ефективними механізмами і засобами впливу безпосередньо у сферах екології, природокористування, соціальної рівності і стабільності, поєднанням соціальних потреб місцевого населення із економічними вигодами цих територій, якості життя територіальних громад в цілому⁹⁰.

В. Польовська відстоює також ухвалення державної цільової програми "Карпатські ліси", яка б могла забезпечити збільшення лісистості Карпат на 10–15%, оптимізацію вікової та породної структури лісів, створення мережі лісових доріг, упровадження ощадливих до природи технологій, удосконалення нормативів ведення лісового господарства з метою забезпечення збалансованого лісокористування. Необхідність формування зазначеної програми, на думку дослідниці, зумовлюється інтенсивним використанням природних ресурсів, що призвело до суттєвого збільшення чисельності стихійних та техногенних лих і значно ослабило спроможність рослинного та тваринного різноманіття до самовідновлення. Природні катаклізми і втрата біорізноманіття вразили Карпатський регіон, де інтенсивне ведення сільського, лісового, мисливського господарства порушує екологічну рівновагу, загрожуючи видовому різноманіттю⁹¹.

В цілому маємо погодитися з думкою А. Гадзало, що основним напрямком розвитку територіальних громад Карпатського регіону має бути соціальна спрямованість, що водночас передбачатиме дотримання економічної та екологічної рівноваги навколишнього природного середовища⁹².

⁹⁰Кравців В. С., Жук П. В. Розвиток гірських територій України у парадигмі європейського досвіду.. С. 66.

⁹¹Польовська В. Законодавчо-нормативна складова розвитку гірських територій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1. С. 178.

⁹²Гадзало А. Я. Концептуальні засади інституціонального забезпечення еколого-економічного стану Карпатського регіону. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 139.

2.2 Стратегія розвитку територіальних громад : сутність та зміст

Головною рушійною силою продовження реформи децентралізації та забезпечення стійкого місцевого економічного розвитку має стати стратегічно спланований процес. Для стимулювання соціально-економічного розвитку територіальних громад недостатньо мати активні ресурси, зокрема місцеву інфраструктуру та архітектуру, культурні, природні та художні ресурси, концентрацію підприємств, родючі землі, які невикористовуються повною мірою тощо, потрібно не лише користуватися ресурсами, а й збільшувати надходження коштів, розвивати економічний потенціал громади. Саме тому ОТГ спільно з фахівцями розробляють стратегії економічного розвитку громад. При цьому планування місцевого економічного розвитку має ґрунтуватись на розумінні місцевих політичних, екологічних, демографічних, соціально-економічних чинників, врахуванні конкурентних переваг місцевості, максимального залучення всіх зацікавлених сторін (врахування різноманітних інтересів і поглядів усього населення території)⁹³.

Дійсно, в найбільш досконалій формі процеси поточного та майбутнього розвитку територіальної громади відображаються в такому документі як Стратегія розвитку ОТГ, що є результатом науково обґрунтованого стратегічного планування. Стратегічне планування в органах місцевого самоврядування – це прийняття загальних рішень представницькими та виконавчими органами щодо майбутнього стану розвитку й рівня задоволення потреб територіальної громади, що здійснюється за участю представників місцевого суспільства. Як зазначає Ю. Кормишкін, "правильно розроблена стратегія розвитку об'єднаної територіальної громади стане «локомотивом», який виведе громаду на новий рівень розвитку. Вона дозволить впроваджувати інновації, використовувати сучасні наукові розробки, сприятиме підвищенню

⁹³Пилипенко В. В., Гриценко О. О., Шкондик К. М. Основні напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад з точки зору їх мешканців. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки.* 2022. № 1. С. 71.

інвестиційної активності і конкурентоспроможності громади. Тому на даний момент розробка стратегії економічного розвитку громади SMART growth набуває все більшої актуальності"⁹⁴.

Стратегічне планування для органів місцевого самоврядування – це перший етап процесу публічного управління. Воно є важливим елементом розвитку територіальної громади, оскільки від якості прийнятих планів принципово залежить ефективність функціонування всієї системи публічного управління, якість постановки і реалізації поставлених цілей. Його метою є формування соціально-економічного розвитку територіальної одиниці як процесу, що на близькому і віддаленому часовому горизонті призводить до:

- підвищення якості життя, тобто задоволення різноманітних потреб мешканців громади на все більш високому рівні;
- утримання в належному стані та поліпшення наявних ресурсів життєдіяльності громади;
- зростання конкурентоздатності територіальної громади, підвищення її інвестиційної привабливості;
- створення умов для розвитку підприємництва та мінімізація негативного впливу на навколишнє середовище.

Стратегія розвитку територіальної громади розробляється як правило у форматі програмно-проектного підходу. На цьому наполягає Т. Дерун: Будь-який стратегічний документ, розроблений територіальною громадою, за наявних тенденцій в фінансовій, економічній сфері, повинен реалізовуватись на основі проектного підходу. Таким чином, проект у межах стратегічного планування є комплексом взаємопов'язаних логічно структурованих завдань і заходів, упорядкованих у масштабі часу, які спрямовано на розв'язання найважливіших проблем розвитку окремих галузей міської економіки та/або територіальної громади міста, організацій та установ, і здійснюються в умовах

⁹⁴Кормишкін Ю. А. Стратегія економічного розвитку SMART growth для об'єднаних територіальних громад. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 4. С. 4.

фінансових та інших ресурсних обмежень у визначені терміни⁹⁵. Програмно-проектний підхід в процес публічного управління виконує роль сучасної технології управління соціально-економічним розвитком території на основі управління програмами і проектами з метою отримання нових результатів (ефективності соціально-економічного розвитку, розширення загальнодоступності суспільних послуг, створення умов для реалізації людського потенціалу, осучаснення галузевого виробництва тощо), що ґрунтуються на принципах партнерських взаємовідносин між владою, бізнесом і громадою⁹⁶.

Н. Музика та М. Білявський зазначають, що для того, щоб розпочати процес стратегічного планування на рівні ОТГ необхідно "визначити і забезпечити створення стратегічних передумов, а саме: виконати інвентаризацію усіх земель територіальних громад, встановивши надалі цільове використання земель із дотриманням раціонального використання та охорони; територіальні громади повинні самі розпоряджатися коштами, зокрема державними; відкрити доступ до геопорталів усіх зацікавлених сторін (виконавець і замовник); забезпечити прозоре та законодавче надання земельних ділянок громадянам у середині громади; урахувати законодавчі зміни, які відбуваються у системі землевпорядкування, містобудування та у геоінформаційних системах.Вирішення цих питань забезпечить розвиток територіальних громад як у фінансовій частині, так і стосовно впорядкування системи використання земель щодо усіх їх категорій"⁹⁷.

У загальному вигляді стратегію розвитку певної одиниці місцевого самоврядування можна визначити як довгострокову програму, що містить

⁹⁵Дерун Т. М. Перспективи розвитку територіальних громад у процесі розбудови сервісно-орієнтованої держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_2_16

⁹⁶Семигуліна І., Ярошенко І., Красносова О., Козирева О. Програмно-проектний підхід до публічного управління просторовим розвитком об'єднаних територіальних громад за їх видами. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 6. С. 354.

⁹⁷Музика Н., Білявський М. Комплексний план просторового розвитку територіальних громад – завдання та шляхи вирішення. ... С. 131.

комплекс цілей розвитку (стратегічних і оперативних) і визначає шляхи подальших дій щодо забезпечення їх реалізації в умовах раціонального використання наявних ресурсів. Вона має дати відповідь на основне питання: що потрібно робити для функціонування та розвитку в майбутньому, щоб найкращим чином задовольнити колективні потреби мешканців та сформуванати умови для розвитку територіальної одиниці. Відчутним ефектом від її ефективного впровадження є підвищення рівня життя мешканців комуни, розвиток місцевої економіки, а також покращення якості природного середовища та охорона культурної спадщини, а також раціональне просторове управління. Головними принципами, на яких будується Стратегія розвитку територіальної громади є:

- перспективний характер – наслідки реалізації стратегії можуть настати через кілька або навіть десятків років;

- стійкість і доцільність – під якими слід розуміти обмеженість цілей розвитку і завдань їх реалізації відповідно до наявних фінансових можливостей;

- комплексність – необхідність прийняття узгоджених рішень і побудови програм в умовах найрізноманітніших потреб і взаємовиключних цілей;

- узгодженість – створення програм на основі аналітичної, концептуальної діяльності та діяльності з прийняття рішень, що здійснюються на всіх етапах розробки стратегії;

- людиноцентричність – головним предметом стратегії є людина і середовище його життя в короткостроковій, середньостроковій і довгостроковій перспективі.

Вищезазначені особливості свідчать про те, що стратегія розвитку має бути центральною віссю, навколо якої має бути зосереджена вся діяльність місцевої влади, спрямована на якнайкраще задоволення колективних поточних і майбутніх потреб мешканців та розвиток територіальної одиниці.

Суб'єктом стратегії є територіальна громада, представлена демократично обраним органом влади, який застосовує демократичні принципи управління та відіграє роль керівного органу у всьому процесі. Завдання та очікування, поставлені перед стратегіями та стратегічним підходом, свідчать про те, що ефективна стратегія розвитку ОТГ має забезпечувати основу для:

- ефективного функціонування територіальної громади в умовах мінливого середовища як в довгостроковій, так і в довгостроковій і короткостроковій перспективі;

- ефективного, результативного та успішного публічне управління місцевим та регіональним розвитком, як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі;

- прийняття обґрунтованих рішень і дії в епоху зростаючого ризику і невизначеності;

- подолання виникаючих бар'єрів на шляху до досягнення поставлених цілей та нейтралізація конфліктів, що виникають в результаті різного роду протиріччя;

- сприяння створенню та зміцненню позитивного іміджу територіальної одиниці та її популяризації;

- отримання коштів місцевими органами влади із зовнішніх джерел (наприклад, банків, вітчизняних та іноземних інвесторів, коштів Європейського Союзу, іноземних організацій допомоги, фондів, агенцій тощо) для реалізації проєктів, передбачених стратегією розвитку.

- налагодження та розвиток співробітництва між місцевими органами влади та суб'єктами господарювання, громадськими організаціями, що діють у певній одиниці місцевого самоврядування, органами влади сусідніх та інших підрозділів з метою вирішення спільних проблем у соціальній сфері⁹⁸.

⁹⁸Zalewski A., Ziółkowski M., *Strategierozwojugmin w Polsce*, „SamorządTerytorialny” 1997, nr 1–2, s. 45–55.

Процес побудови стратегії розвитку територіальної громади включає в себе наступні етапи:

1. Прийняття місцевою радою рішення щодо розробки стратегії розвитку ОТГ.
2. Створення робочої групи розробників та залучення експертів з числа науковців, практиків та інших органів публічного врядування.
3. Підготовка та проведення консультацій з громадськістю. Учасники цих консультацій повинні представляти всі групи та прошарки територіальної громади – депутатів, службовців, керівників підприємств, лідерів думок громадян, представників організацій громадянського суспільства тощо.
4. Розробка діагнозу існуючого стану, що включає дані, що ілюструють поточну демографічну та соціально-економічну ситуацію, стан технічної та соціальної інфраструктури та фінансового потенціалу.
5. Аналіз тенденцій, явищ та процесів розвитку з метою визначення сильних та слабких сторін, а також можливостей та загроз – SWOT-аналіз, який дозволяє оцінити поточне та майбутнє становище підрозділів місцевого самоврядування (поточна ситуація та виявлені проблеми є основою для визначення майбутніх цілей),
6. Формулювання дерева проблем і дерева цілей стратегії.
7. Створення "візії" – стислого визначення, що ілюструє бажаний у майбутньому образ територіальної одиниці та бажані умови життя мешканців.
8. Створення сценаріїв та прогнозів соціально-економічного розвитку, формулювання місії та стратегічних цілей розвитку. Визначаючи місію, формулюється однозначна і унікальна мета, яка буде виділяти дану ОТГ.
9. Визначення операційних цілей і завдань їх реалізації, а також вибір пріоритетів, тобто тих завдань, які повинні бути виконані в першу чергу.
10. Визначення фінансових умов і доцільності реалізації стратегії, щоб вона не мала характеру нездійснених бажань, а становила реальну соціально-економічну програму.

11. Підготовка проекту Стратегії, її обговорення та ухвалення на сесії місцевої ради з широким залученням громадськості.

12. Реалізація Стратегії, її оприлюднення на веб-сайті місцевого органу публічного управління, постійний моніторинг процесу реалізації, (корегування за необхідності) та щорічне звітування перед місцевою громадою про хід виконання.

Формуючи стратегію розвитку ТГ, варто виділити конкурентні переваги громади, вони можуть проявлятися у кількості потенціалу, який визначається чисельністю населення, площею території, якою володіє громада, наявністю закладеної бази (промислового характеру, рекреаційного, культурного тощо), що підкріплено логістичним сполученням (дороги, залізничне сполучення), зручним, привабливим розташуванням, тощо⁹⁹.

План реалізації проекту має бути реалістичним, адаптованим до специфіки конкретної одиниці місцевого самоврядування. Для цього кожному етапу відводиться певний час на його проходження. Процес побудови стратегії завжди супроводжується ризиком і невизначеністю, саме тому графік роботи повинен враховувати можливість виникнення проблем на кожному етапі проекту. Не менш важливим завданням є визначення структур, суб'єктів та осіб, відповідальних за підготовку, прийняття та просування стратегії. Це дає можливість контролювати хід всього процесу його розробки, полегшує координацію роботи над проектом, дозволяє виявити потенційні затримки або загрози прийнятим термінам.

На даний момент Верховинська ОТГ не має оприлюдненої Стратегії розвитку й на її веб-сайті відсутня інформація про громадські консультації з приводу розробки такої Стратегії. Тому на підставі наведених вище науково-методичних засад в наступному розділі запропонуємо авторський варіант проекту Стратегії розвитку Верховинської територіальної громади.

⁹⁹Кащишин В. М., Джурик Х. Б. Напрями формування стратегії організаційно-економічного розвитку територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2022. № 10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_10_18

2.3. Сучасні проблеми розвитку територіальних громад в Україні

Розвиток територіальних громад в Україні передбачає визначення й систематизацію існуючих проблем та розробку шляхів їх подолання. На наш погляд з урахування реалій повномасштабної війни путінського режиму проти нашої незалежної держави таке визначення має здійснюватися окремо для наступних груп територіальних громад:

– громади, що на даний час знаходяться під окупацією (тут найголовніша проблема, яка тягне за собою усі інші – то окупаційна влада і неможливість здійснення місцевого самоврядування);

– громади, що знаходяться в зоні бойових дій або наближені до таких зон (тут поки що не йдеться про подальший розвиток, скоріше мова йде про виживання в умовах постійних воєнних загроз);

– громади, що знаходяться в областях, де ведуться бойові дії на території, відносно віддаленій від зони бойових дій та для яких характерною є відносно масовий виїзд мешканців у більш спокійні регіони (тут мова про подальший розвиток може розпочатися лише після повернення мешканців та відновлення нормального ходу життєдіяльності місцевої влади);

– громади центральної та західної частини України, для яких характерною є повноцінне місцеве самоврядування.

Саме для останньої групи територіальних громад та для умов повоєнного часу спробуємо систематизувати проблемне поле функціонування об'єднаних територіальних громад нашої держави. До найбільш загрозливих проблем, на які звертають увагу українські науковці, фахівці галузі публічного врядування та експерти віднесемо:

– наростання диспропорції в перспективах розвитку ТГ як між зазначеними вище чотирма територіальними групами, так і в межах кожної групи окремо. Науковці констатують наявність ризиків поглиблення фінансової диференціації та неспроможність механізмів бюджетного

вирівнювання врегулювати нерівномірність розвитку територіальних громад¹⁰⁰;

– наростання ризиків поділу громад на багаті та бідні. В такому разі, ситуація на місцевому рівні може прийняти таку форму: бідні громади змушені економити ресурси, зменшувати соціальну інфраструктуру та надання послуг, та покладатися на державну підтримку — ту ж саму базову дотацію та інші субвенції¹⁰¹, що в сучасних та найближчих повоєнних часах буде характеризуватися надзвичайною дефіцитністю;

– наявність великої кількості внутрішньо переселених осіб та пов'язані з цим проблеми працевлаштування, адаптації, самоідентифікації мігрантів, зокрема спільнотної ідентичності, національної ідентичності, а також можливі шляхи культурного та етнокультурного розвитку мігрантів¹⁰²;

– відсутність конституційного закріплення реформ, пов'язаних із процесами децентралізації, правова неврегульованість можливості громад керувати землями сільськогосподарського призначення, як перебувають за їхніми межами, значне посилення напруженості у відносинах між центром та регіонами, непряме обрання старост та можлива «анклавізація» ОТГ за мовною чи етнічною ознакою¹⁰³;

– зміни демографічного складу мешканців ТГ внаслідок мобілізації та захисту Батьківщини переважно чоловіками працездатного віку, що змінює структуру виробничих сил громади та регіону в цілому;

– наявність розбіжностей в першочергових потребах громад та діями з боку місцевої влади на їх задоволення, недостатній рівень якості послуг, що надаються місцевими органами влади¹⁰⁴;

¹⁰⁰Павлюк К. В., Бартош С. В. Бюджетна децентралізація в Україні в умовах воєнного стану. ..С. 85.

¹⁰¹В. С. Толубяк та В. В. Костецький. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 39.

¹⁰²Кравчук С. Л. Ставлення до децентралізації та інтеграції мігрантів у місцеву громаду. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2022. № 20(49) С. 32.

¹⁰³Тітов Д. В. Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2022. № 1 (57). С. 79.

¹⁰⁴Полторак А. С. Організація соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Modern economics*. 2022. № 33. С. 91.

– посилення соціальної декапіталізації, основними проявами якої є збідніння працюючого населення, зростання потреби у додаткових коштах на його соціальну підтримку, асоціальні явища та зневіра, що перетворилися на своєрідну норму життєдіяльності окремих територіальних громад¹⁰⁵;

– слабка прив'язка системи реформування місцевого самоврядування до секторальних реформ, зокрема, медичної, освітньої, реформи адміністративних послуг та соціальної політики;

– брак кваліфікованих кадрів місцевих органів публічного управління та низька активність жителів у вирішенні питань функціонування громади¹⁰⁶. Низька якість кадрового складу зазвичай пов'язана з тим, що більшість об'єднаних громад не може забезпечити співробітникам органів місцевого самоврядування конкурентну зарплату та високі стандарти життя. Дається взнаки і невисока кількість осіб з вищою освітою серед службовців місцевого самоврядування та депутатів місцевих рад¹⁰⁷;

– подальше наростання загроз виникнення екологічно небезпечних техногенних аварій і катастроф. За забрудненістю повітря і вод Карпатський регіон займає четверте, а за забрудненістю ґрунтів мінеральними добривами і пестицидами — відповідно перше і друге місця в Україні¹⁰⁸;

– необхідність доопрацювання нормативно-правової бази в частині прогалин, що дозволяють використовувати різноманітні інструменти політичного впливу з боку місцевих еліт та народних депутатів для отримання власних вигод (зокрема непряму політичну агітацію, рекламу, контроль над ресурсами та збереження чи переобрання на посадах)¹⁰⁹.

¹⁰⁵Заяць Т. А., Краєвська Г. О. Розвиток соціального капіталу територіальних громад в Україні... С. 60.

¹⁰⁶Блажівська М. А. Особливості упровадження публічно-управлінських механізмів розвитку територіальних громад. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 1. С. 186.

¹⁰⁷Щебетун І. С., Гусар В. В. Реформа децентралізації влади в Україні: проблеми і перспективи... С. 67.

¹⁰⁸Гадзало А. Я. Концептуальні засади інституціонального забезпечення еколого-економічного стану Карпатського регіону... С. 140.

¹⁰⁹Сітарський Б. Політичний вплив на реформу децентралізації в Україні. *Агора. Журнал соціальних наук*. 2023. Випуск 1, № 1. С. 41.

Звичайно, це далеко не всі проблеми, з якими стикаються українські територіальні громади на сучасному етапі, де найголовнішою проблемою для кожного з нас є остаточна перемога у війні з російськими агресорами.

Наразі для перспективного розвитку ОТГ важливим є створення, обґрунтування програм відбудови зруйнованих громад та гармонійний розвиток інших, які залишаться після завершення війни з російськими окупантами відносно непошкодженими. Наступним етапом варто визначити передачу повноважень і бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування, побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізацію принципів субсидіарності, фінансової самодостатності місцевого самоврядування¹¹⁰.

Також з метою забезпечення життєдіяльності територіальних громад в умовах воєнного стану та підвищення їх спроможності вирішувати завдання в нових реаліях при обґрунтуванні напрямів просторового розвитку територій слід врахувати таке: розвиток потенціалу саморозвитку територіальної громади; проблемно-орієнтоване управління людськими ресурсами громади; організацію навчання представників територіальних громад щодо впровадження механізмів підтримки підприємств і внутрішньо переміщених осіб; формування бюджетів територіальних громад під час воєнного та повоєнного стану; збереження інтелектуального потенціалу країни в повоєнний час; збереження виробничого потенціалу країни, що забезпечить територіальні громади товарами першої необхідності, військовослужбовців Збройних Сил України – сучасними засобами безпеки та продовольчими товарами; фінансову підтримку життєдіяльності громад; удосконалення регуляторної політики; забезпечення економічної та продовольчої безпеки територіальних громад тощо¹¹¹.

¹¹⁰Липова С., Прямухіна Н. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні... С.171.

¹¹¹Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 7. С. 71.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВЕРХОВИНСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

3.1 Характеристика Верховинської територіальної громади

Верховинська територіальна громада є центральною адміністративно-територіальною одиницею Верховинського району Івано-Франківської області й одночасно – найвіддаленішим від обласного центру й від інших промислово розвинених міст Прикарпаття районом (найкоротша відстань від смт. Верховина до Івано-Франківськ у північному напрямку складає 125 км, як і до Чернівців – ще одного найближчого обласного центру у східному напрямку).

Селище міського типу Верховина одночасно є адміністративним центром Верховинського району та Верховинської об'єднаної територіальної громади, до складу якої входить ще 20 населених пунктів – села Бережниця, Буковець, Великий Ходак, Верхній Ясенів, Вигода, Віпче, Волова, Голови, Замагора, Ільці, Красник, Красноїлля, Кривопілля, Криворівня, Перехресне, Рівня, Стаїще, Черетів, Чорна Річка¹¹².

Верховинський район – це єдиний адміністративний район області, який повністю розташований на території карпатської гірської системи. Крім того, що це найвисокогірніший район області він ще і єдиний серед інших районів який межує з іншою державою. На південному заході на протязі 49 кілометрів проходить державний кордон України з Румунією. На заході район межує з Закарпаттям, на сході – з Буковиною, а на півночі – з Надвірнянським та Косівським районами Івано-Франківщини¹¹³.

Рельєф району гірський, ліси займають значну частину території, так

¹¹²Верховинська громада. *Gromada.info* — Портал об'єднаних громад України. URL : <https://gromada.info/gromada/verhovynska#11607>

¹¹³Верховинщина – крайтуризму. URL : <https://verrada.gov.ua/verhovynshhyna/vizytivka/>

загальна площа території – 1282,5 км²(9% від площі області), з них: сільськогосподарські угіддя – 25,5 % (в т.ч. рілля – 2,7 % до с/г угідь), ліси – 71 %, інше –3,5 %.. Найбільшою річкою, яка протікає територією Верховинського району є Чорний Черемош. Населені пункти розташовані за спектром висот від 600 до 1300 метрів над рівнем моря. Всі населені пункти мають статус "гірських населених пунктів"¹¹⁴.

Адміністративний центр району та ОТГ смт. Верховина за своїм демографічним потенціалом є найменшчисельнішим за кількістю мешканців райцентром Івано-Франківщини (5812чол.) як і весь Верховинський район (19800 чол.) До того ж Верховина єдиний (крім Рожнятова та Богородчан) районний центр, який не одержав статусу міста.

Верховиною в Карпатах називають найбільш припідняті ділянки місцевості. Селище назву свою повністю виправдовує, бо тільки низинна його частина розташована на висоті 620 – 640 метрів над рівнем моря, а більша його частина - в горах, значно вище. Найвисокогірніший присілок Верховини розташувався на високому перевалі на висоті 1250 метрів і є чи не найвищим гірським поселенням в Україні. Дійсно, Верховинщина є багатою на гірські вершини – в центрі Карпат, тут в нетрях Чорногірського хребта, де зосереджені всі шість карпатських двохтисячників зберігся чи не єдиний в Європі оазис первозданної незайманої гірської природи: незасмічені і ще неосвоєні людьми високогірні субальпійські і альпійські ландшафти, багаті на цілющі мінеральні джерела (їх тут налічується більше 100). Завдяки недоступності гір, протягом багатьох століть на територію, де проживають гуцули (етнічна група українських горян, що заселяє всю територію Верховинського району) не змогла вплинути цивілізація з її урбанізованим суспільством. Тут зберігається багато цікавих звичаїв, традицій, фольклорних обрядів, переказів народних казок і легенд які в інших регіонах України давно

¹¹⁴Паспорт Верховинського району. Веб-сайт Верховинської РДА. URL : <https://verhovuna-rda.gov.ua/pasport-verhovinskogo-rajonu-10-46-50-20-12-2021/>

зникли і навіть в інших куточках Карпат не так добре збереглися, як тут в центрі Гуцульщини¹¹⁵.

Самоврядним органом публічного врядування Верховинської об'єднаної територіальної громади є Верховинська селищна рада восьмого скликання, до складу якої входять 26 депутатів, що представляють Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина" (6 осіб); політичну партію "За майбутнє" (5 осіб); політичну партію "Слуга народу" (4 особи); політичні партії "Всеукраїнське об'єднання Платформа Громад", "Європейська солідарність", Український Демократичний альянс Реформи "Удар" (по 3 особи); "Свобода" (2 особи). У складі селищної ради функціонують 5 постійних депутатських комісій: з питань будівництва, архітектури, комунальної власності, житлово-комунального та дорожнього господарства; з питань розвитку агропромислового комплексу земельних відносин, благоустрою, екології та раціонального природокористування; з питань соціального захисту, фінансів, бюджету, планування соціально-економічного розвитку, інвестицій, міжнародного співробітництва та у справах учасників АТО; з питань освіти, культури, туризму, засобів масової інформації, охорони здоров'я та у справах сім'ї, молоді та спорту; мандатної, з питань регламенту, депутатської діяльності та етики, захисту прав людини, законності та правопорядку.

Селищним головою є Василь Мицканюк, голова районної організації політичної партії "Всеукраїнське об'єднання "Батьківщина". Посаду Верховинського селищного голови Мицканюк виборов на місцевих виборах 2010 року й з тієї пори неодноразово обирався на цю посаду на усіх наступних чергових та позачергових місцевих виборах.

Виконавчий комітет Верховинської селищної ради складається з двох заступників голови, секретаря радита 9-ти відділів: загально-організаційного та інформаційно-аналітичного забезпечення; кадрової, правової та мобілізаційної роботи; бухгалтерського обліку і звітності; земельних відносин

¹¹⁵ Туристично-інформаційний центр "Верховина". URL : <http://www.verkhovyna.info/ua/verkhovyna/>

та екології; житлово-комунального господарства; соціально-економічного розвитку, інвестицій, туризму, сільського господарства та міжнародної співпраці; соціальної роботи; освіти, молоді та спорту; культури; господарського забезпечення; Центр надання адміністративних послуг татрудовий архів. Також до складу виконавчого комітету на правах виконавчого підрозділу входять 10 сільських старост та 10 діловодів в старостинських округах.

Інфраструктурний, організаційний, суб'єктний ресурсний потенціал Верховинської ОТГ складають:

– *у виробничій сфері*: 469 суб'єктів господарчої діяльності – юридичних осіб та понад 1000 фізичних осіб-підприємців; мережа об'єктів торгівлі налічує 415 підприємств роздрібної торгівлі та ресторанного господарства, 4 продовольчі бази та 4 оптові підприємства із реалізації будівельних товарів та сантехніки. При цьому всі віддалені населені пункти забезпечені стаціонарною торгівельною мережею. Крім того на території смт. Верховина діє два ринки змішаної торгівлі на 265 торгових місць, на яких постійно реалізуються соціально-значущі продукти харчування та непродовольчі товари;

– *у сфері освіти*: 9 ліцеїв, 5 гімназій, 7 початкових шкіл, комунальна установа "Інклюзивно-ресурсний центр", 9 дитячих садків та 3 ясла-садки, а також Центр дитячої та юнацької творчості та Верховинська дитячо-юнацька спортивна школа;

– *у сфері культури*: 8 будинків культури, 11 клубів, 20 бібліотек, у т.ч. публічна та дитяча бібліотеки, народний музей Гуцульського театру імені Гната Хоткевича, музей гуцульської архітектури "Гуцульська гранда", музеї Михайла Грушевського та Івана Франка, музей фільму "Тіні забутих предків" та Верховинська дитяча школа мистецтв;

– *у сфері охорони навколишнього середовища*: Національний природний парк "Верховинський";

– *у сфері охорони здоров'я*: Комунальне некомерційне підприємство

"Верховинська багатопрофільна лікарня", яка у своїй структурі налічує наступні відділення: консультативно-поліклінічне, АІТ, терапевтичне, хірургічне, травматологічне, акушерське, гінекологічне, патології вагітних, неврологічне, педіатричне; Верховинську підстанцію екстреної швидкої медичної допомоги КНП "Обласний клінічний центр екстреної медичної допомоги та медицини катастроф Івано-Франківської обласної ради"; Комунальне некомерційне підприємство "Верховинський центр первинної медико-санітарної допомоги" та 4 амбулаторії загальної практики сімейної медицини і 16 сільських пунктів охорони здоров'я як його структурних підрозділів;

– у *фінансово-бюджетній сфері*: загальний обсяг виконання загального та спеціального фондів бюджету Верховинської селищної територіальної громади за 2022 рік склав по видатках 218 707,5 грн.(99,6% виконання); по доходах 218 818,1 грн.(100,05% виконання), в тому числі податкових надходжень – 67 090 100 грн, неподаткових надходжень – 1 330 700 грн., офіційних трансфертів – 150 504 600грн.

Суттєвою прогалиною публічно-управлінської діяльності Верховинського селищного голоди та депутатського корпусу є те, що на поточний момент на офіційному сайті відсутні як Статут територіальної громади (який знаходиться у стадії розробки), так і Стратегія розвитку Верховинської об'єднаної територіальної громади. Це два основоположні документи, які власне й формулюють візію та шляхи подальшого розвитку кожної адміністративно-територіальної одиниці України.

Спираючись на теоретичні й методологічні напрацювання, детально проаналізовані у підрозділі 2.2. автором розроблено схематичну модель структури й змісту Стратегії розвитку Верховинської об'єднаної територіальної громади, представленої на Рис. 3.1.

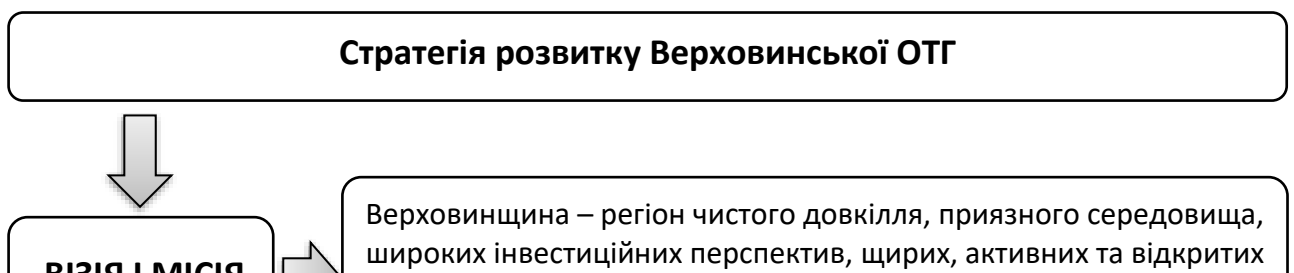

Рис. 3.1. Стратегія розвитку Верховинської ОТГ

3.2 Аналіз діяльності місцевих органів публічної влади щодо розвитку Верховинської ТГ за 2022 рік

У зв'язку з повномасштабним вторгненням росії в Україну, збройною російською агресією проти незалежної Української держави, Верховинська селищна рада фактично не мала можливості продовжувати діяльність із сталого розвитку територіальної громади. З першого дня війни основна робота була спрямована на здійснення першочергових заходів з надання військової і гуманітарної допомоги військовим Верховинщини та вимушено переміщеним особам з району бойових дій. Було прийнято низку невідкладних рішень, забезпечено реалізацію заходів цільової програми проведення заходів формування підрозділу та штабу району територіальної оборони на 2022 рік, заходів цільової програми створення, поновлення та використання місцевого матеріального резерву для запобігання, ліквідації надзвичайних ситуацій техногенного, природного характеру у період воєнного стану на території Верховинської селищної ради. Для надання військової допомоги було задіяно також кошти з резервного фонду селищної ради. Фінансові асигнування спрямовано на придбання військової амуніції для військового спорядження бійців Збройних Сил України, зокрема військової форми, бронежилетів, іншого спорядження тощо. Організовано також збір продуктів харчування, теплового одягу, речей першої необхідності, які відправлено бійцям Збройних Сил України.

Вимушено переміщені особи зі сходу, півдня та центральної частини України знайшли прихисток у приміщенні комунальних закладів селищної ради, у зелених садибах та індивідуальних господарствах жителів територіальної громади. Вже з перших днів війни усі садиби сільського зеленого туризму, готелі та міні-готелі, а їх функціонує на території селищної ради більше 200, прихистили внутрішньо переміщених осіб з району бойових дій, які рятували своє життя, життя своїх рідних та близьких.

В той же час низка ухвалених рішень в тій або іншій мірі може розглядатися в контексті їх позитивного впливу на впорядкування та розвиток окремих сфер життєдіяльності Верховинської територіальної громади. Саме до таких рішень і дій виконавчих органів місцевого самоврядування Верховини можна віднести:

– *у сфері фінансового забезпечення*: за 2022 рік отримано надходжень до бюджету Верховинської ОТГ 239 472900 грн., причому найбільш вагомим дохідним джерелом бюджету селища є податок з доходів фізичних осіб, за рахунок якого сформовано 76,9 % ресурсів загального фондівласних надходжень. Щоправда слід визнати, що отримане перевиконання планових показників обумовлено збільшенням грошового забезпечення, грошових винагород та інших виплат, одержаних військовослужбовцями та особами рядового і начальницького складу у зв'язку з введенням військового стану країни та збільшенням мінімальної заробітної плати.

– *у сфері залучення інвестицій та підприємництва*: протягом 2022 року на території Верховинської ОТГ здійснювалися інвестиційні проекти, безпосередньо пов'язані з подальшим інфраструктурним та соціальним розвитком громади, зокрема було підготовлено та подано на участь у конкурсах грантових організацій та фондів низку проектів, серед яких проект "Удосконалення практики сталого поведіння з твердими побутовими відходами у гірському басейні річки Черемош" (передбачає придбання сміттесортувальної лінії – відсортування вторинної сировини (скло, папір, метал, пластика, гума) та подальшу її переробку);

– *у сфері освіти*: здійснювалася реконструкція будівлі загальноосвітньої школи I-III ступенів з добудовою навчального корпусу та спортивного залу в с. Красноїлля; крім того налагоджено співпрацю з шведською компанією NEXER, (якою надано 7 сучасних комп'ютерів для Верховинського ліцею), з даною компанією підписано угоду про подальшу співпрацю в сфері ІТ-технологій; частково вдалось забезпечити сучасними

цифровими засобами навчання малокомплектні заклади, дошкільні освітні заклади, класи НУШ та класи, в яких здійснюється інклюзивна форма навчання, а також для всіх освітніх закладів придбано генератори на суму 127 500 грн., закуплено вогнегасники для всіх освітніх закладів – 24 176 грн.; проведено капітальний ремонт укриття в ЗДО «Сонечко» – 202 399 грн.; проведено ремонт пришкольного інтернату Криворівнянського ліцею, в якому тимчасово проживають ВПО – 211 438 грн.; прийнято участь у співфінансуванні на проведення ремонтних робіт в пришкольному інтернаті Красноільського ліцею, в якому також тимчасово проживають ВПО – 600 000 грн.; проведено благоустрій території у Верхньоаясенівському ліцеї – 49 000 грн.; проведено капітальний ремонт у Верховинському ліцеї імені Д. Ватаманюка – 300 000 грн.;

– *у сфері охорони здоров'я та екології*: Спільні дії щодо вдосконалення транскордонного управління та контролю за епідеміологічними показниками серед румунського та українського населення спільноти програми "Румунія-Україна 2020";

– *у сфері землевпорядкування*: 295 рішень щодо затвердження технічної документації, проектів землеустрою, детальних планів, проектів по зміні цільового призначення; 282 рішення щодо надання дозволів на виготовлення проекту землеустрою, детального планування, продовження договорів оренди.

– *у сфері культури та збереження національної спадщини*: завершено реалізацію проекту "Облаштування експозиції новоствореного музею Параски Плитки-Горицвіт у приміщенні сільської ради в селі Криворівня"; підготовлено та подано 3 грантових проекти: проект "Облаштування Музею книги про гуцулів і Гуцульщину"; проект "святого цілителя-великомученика Дмитрія Солунського в селі Красноїлля" та проект "Створення та облаштування Гуцульського парку дерев'яних скульптур тварин природно-заповідного об'єкту НПП "Верховинський" на території туристично-

рекреаційної зони "Оглядова вежа" з додатковим облаштуванням та регенеративним відновленням території туристично-рекреаційної зони "Оглядова вежа";

– у сфері розвитку туристично-рекреаційної сфери: проведено Перший Регіональний Гуцульський фестиваль «Гуцульська коляда» за участю колядницьких партій Гуцульського регіону Івано-Франківської, Закарпатської та Чернівецької областей. Облаштовано туристичний маршрут біля встановленого державного прапора у селищі Верховина, присілок Швейкова, зокрема впорядковано та огорожено територію довкола прапора. Також було реалізовано спільний польсько-український проект "Знайомство з природою гуцульським конем", в рамках якого було розроблено новий туристичний маршрут для піших прогулянок на цих конях "Від джерела до джерела" довжиною 69 км і розрахований на 4 дні піших прогулянок. Для вимушено переміщених осіб проведено – ознайомлювальні тури з метою пізнання історії, культури, духовності, об'єктів та локацій туристичної інфраструктури Верховини та всієї територіальної громади Верховинського краю. Зокрема проведено ознайомлювальні тури столицею Гуцульщини – Верховиною. Ознайомлювальні тури до музеїв, зокрема: музею гуцульського побуту, етнографії та музичних інструментів Романа Кумлика, народного музею Гуцульського театру Гната Хоткевича у селі Красноїлля, до хати-музею «Тіні забутих предків у Верховині», де жив українсько-вірменський режисер Сергій Параджанов, до музею гуцульського побуту та мистецтва «У трембітаря», до регіонального історико-краєзнавчого музею Гуцульщини у Верховині, до музею Гуцульської магії в селищі Верховина та інших.

Вочевидь для мирного часу така діяльність свідчила би про слабку динаміку розвитку ОТГ, проте з урахуванням тих бід, що принесла війна, можемо визнати таку діяльність цілком задовільною. Головне, що селищна рада не поклала руки тоді і має намір продовжувати свою діяльність зі сталого розвитку своєї територіальної громади в подальшому.

3.2 Перспективні шляхи розвитку територіальних громад в Україні

Нищівна війна щоденно змінює базові умови для подальшого розвитку територіальних громад в Україні, фактично ми не можемо визначити стартові точки майбутнього розвитку, це стане можливим тільки по завершенню війни нашою перемогою. Проте певні перспективні шляхи подальшого розвитку українських територіальних громад як в науково-теоретичному, організаційно-методичному та адміністративно-практичному плані все ж на повоєнну перспективу можна визначити, зокрема через узагальнення тих пропозицій і розробок вітчизняних науковців, експертів та практиків, які продовжують свою дослідження в сфері регіонального та місцевого розвитку. З таких пропозицій вартими особливої уваги на нашу думку є наступні:

– розробка програм відбудови зруйнованих громад та гармонійного розвитку інших, які залишаться після завершення війни з російськими окупантами відносно непошкодженими. Наступним етапом варто визначити передачу повноважень і бюджетів від державних органів до органів місцевого самоврядування, побудову ефективної системи територіальної організації влади в Україні, реалізацію принципів субсидіарності, фінансової самодостатності місцевого самоврядування. Досягнення таких цілей в подальшому має забезпечити інституційна реструктуризація державного управління шляхом перерозподілу влади, ресурсів і відповідальності між інститутами держави та місцевого самоврядування. Тобто, органи місцевого самоврядування, в тому числі територіальні громади, мають стати суб'єктами державного управління в цілому і соціальним розвитком регіонів, зокрема С. Липова Н. Прямухіна¹¹⁶);

– стратегічні напрямки розвитку України в умовах євроінтеграції потребує нового концептуального базису інституалізації влади, імплементації інноваційної моделі публічного управління, перспективні напрямки

¹¹⁶Липова С., Прямухіна Н. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні...С.171.

проведення децентралізації в Україні, насамперед, організація деконцентрації владних повноважень й ресурсів, їх законодавчо визначена передача від певних центральних органів публічного управління до необхідних місцевих органів публічного управління; забезпечення дотримання новітніх моделей щодо публічного управління, сформованих на засадах концепції Нового публічного управління (О. Ніколюк, Б. Мироненко¹¹⁷);

– формування адекватного політичного й інституційного середовища, поліпшення якості управління, забезпечення тісних відносин місцевої влади з населенням і формування ефективних каналів комунікації; посилення відповідальності ОМС перед громадою (підзвітність і прозорість на місцях, зменшення корупції); боротьба з корупцією, “горизонтальне” й “вертикальне” зростання бюджетної конкуренції, забезпечення фінансової незалежності місцевої влади у прийнятті рішень; стимулювання місцевої влади до збільшення власних бюджетів, зменшення регіональної напруженості, створення належного доступу для розвитку інвестиційної діяльності К. Павлюк, С. Бартош¹¹⁸);

– ухвалення та практичного переходу до нових стратегій "розумного розвитку" (smartdevelopment) гірських територій та громад, що ґрунтуються на екологічних інноваціях, які інтегрують наукові та місцеві/ традиційні знання щодо використання та менеджменту продуктів та послуг лісових екосистем (у тому числі забезпечення громад деревиною, продуктами харчування та енергією). Формування нових пріоритетів сталого розвитку території гірського регіону має вирішальне значення і це підкреслюють концепції розвитку, що використовуються країнами ЄС (М. Мельникович¹¹⁹);

– для забезпечення сталого розвитку гірських територій Карпатського регіону необхідним є запровадження пільгового режиму інвестиційної

¹¹⁷Ніколюк О. В., Мироненко Б. В., Кирилова В. П. Реформування системи публічного управління в умовах децентралізації влади. . С. 77.

¹¹⁸Павлюк К. В., Бартош С. В. Бюджетна децентралізація в Україні в умовах воєнного стану.. С. 85.

¹¹⁹Мельникович М. П. Індикатори оцінювання соціо-еколого-економічного розвитку Карпатського регіону... С. 349.

діяльності з метою забезпечення їх економічного розвитку, сприяння зайнятості населення та подолання негативних наслідків трудової міграції;

– створення умов для ефективного використання місцевого потенціалу екологічно чистих нетрадиційних джерел енергопостачання: гідро-, термо-, вітро-, сонячної енергетики (І. Свида¹²⁰);

– формування ефективної системи публічного управління в регіонах, спроможної забезпечити належне надання доступних і якісних публічних послуг різних видів (адміністративних, комунальних тощо (І. Семигуліна, І. Ярошенко, О. Красносова, О. Козирєва¹²¹);

– збереження виробничого, демографічного та інтелектуального потенціалу країни у воєнний та повоєнний час, що забезпечить фінансову підтримку життєдіяльності громад, військовослужбовців Збройних Сил України – сучасними засобами безпеки та продовольчими товарами;; удосконалення регуляторної політики тощо (Ю. Іванов, О. Іванова¹²²);

– широке запровадження горизонтальної співпраці та об'єднання територіальних громад на принципах міжмуніципального співробітництва. Співробітництво територіальних громад має значні переваги: зменшення виробничих витрат та забезпечення заощаджень коштів завдяки обсягам діяльності; посилення переговорних позицій відповідних органів місцевого самоврядування, зокрема у проблемах збільшення кількості користувачів та отримувачів послуг; зменшення чисельності осіб, які отримують економічно обґрунтовані вартісні послуги, оскільки це досягається завдяки розширенню сфери дії громади; збільшення власних інвестиційних ресурсів територіальних громад, що забезпечується через об'єднання їх з фінансовими ресурсами інших громад; підвищення рівня довіри серед кредиторів; можливість залучення зовнішнього державного фінансування, а також фінансування з

¹²⁰Свида І. В. Роль гірських територій в контексті стійкого розвитку українських Карпат...С. 69.

¹²¹Семигуліна І., Ярошенко І., Красносова О., Козирєва О. Програмно-проектний підхід до публічного управління просторовим розвитком об'єднаних територіальних громад за їх видами...С. 356.

¹²²Іванов Ю. Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 7. С. 71.

приватних джерел, що досягається покращенням співвідношення між витратами та вигодами спільних проєктів О. Гаркуша¹²³);

– для підвищення перспектив економічного розвитку ОТГ необхідно збільшувати кількість розроблених проєктів економічного спрямування, спрямованих на розвиток бізнесу (в тому числі й соціального підприємництва), транспортної інфраструктури, аграрного сектору, туризму тощо (З. Бурик¹²⁴);

– формування системи інвестиційної привабливості територіальних громад, зацікавлення інвесторів до співпраці в рамках проєктів сприяння розвитку ТГ, нарощування обсягів підприємницької активності, у т. ч. зростання числа підприємців-початківців, розвиток стратегічних для громади сфер (М. Блажівська¹²⁵); здійснення заходів в напрямку формування чи підвищення інвестиційної привабливості ОТГ спрямованих на задоволення очікувань бенефіціарів інвестиційної діяльності від універсальних умов, які пропонує громада для забезпечення інвестору запланованого результату в умовах ризику і невизначеності – інфраструктура, кадри, система підвищення кваліфікації, екологія, виробничогосподарський комплекс, професійність і кваліфікація органів місцевого самоврядування, партнерство влади, бізнесу і громадськості, регуляторна політика, інвестиційна культура, відношення членів громади та громадська думка тощо (І. Буднікевич, І. Гавриш¹²⁶);

– запровадження в діяльності виконавчих органів об'єднаних територіальних громад новітніх управлінських технологій належного врядування, зокрема стратегії економічного розвитку SMART growth (розумне/інтелектуальне зростання). SMART – мнемонічна аббревіатура, компоненти якої є критеріями постановки завдань, наприклад у проєктному

¹²³Гаркуша О. М. Співробітництво територіальних громад – дієвий інструмент місцевого розвитку.. С. 79.

¹²⁴Бурик З. М. Розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад у контексті децентралізації... С. 8

¹²⁵Блажівська М. А. Особливості запровадження публічно-управлінських механізмів розвитку територіальних громад... С. 184.

¹²⁶Буднікевич І. М., Гавриш І. І. Механізми та інструменти розвитку привабливостей об'єднаних територіальних громад (на прикладі ОТГ Буковини)... С. 14.

управлінні, менеджменті та персональному розвитку, де S (specific) – наскільки конкретним є бажаний результат; M (measurable) – наскільки вимірювальним є такий результат; A (assignable) – чи досяжний результат; R (realistic) – чи релевантний результат; T (time-related) – чи визначено кінцеву точку у майбутньому, коли результат буде досягнуто (Ю. Кормишкін¹²⁷);

– впровадження енергозберігаючих технологій та альтернативних видів енергетики; забезпечення екологічної безпеки, захист навколишнього середовища (І. Семигуліна, І. Ярошенко, О. Красноносова, О. Козирева¹²⁸);

– будівництво та розвиток супутньої інфраструктури туризму (кафе, ресторани, готелі, кемпінги, турбази, гірськолижні бази, пункти прокату та сервісне обслуговування, пансіонати, будинки відпочинку, санаторно-курортні комплекси, музеї побуту, фермерські господарства та ін.) із залученням до роботи горян, формування цікавих туристичних маршрутів, розвиток сільського туризму;

– збереження унікального культурного надбання (архітектури, побуту, виробів народних умільців) та культурної своєрідності населення гірських територій (І. Свида¹²⁹);

– активізація грантової та проєктної діяльності місцевого самоврядування пошуком позабюджетних фінансових надходжень через співпрацю з міжнародними фондами, програмами, грантами. Проєктні технології стимулюють активність органів місцевого самоврядування і територіальних громад та пришвидшують процеси розв'язання актуальних проблем розвитку території (В. Чиж, Т. Сахно¹³⁰);

– запровадження переходу в гірських районах Карпатського регіону на кластерний тип їх розвитку. Світовий економічний досвід свідчить про високу

¹²⁷Кормишкін Ю. А. Стратегія економічного розвитку SMART growth для об'єднаних територіальних громад... С. 5

¹²⁸Семигуліна І., Ярошенко І., Красноносова О., Козирева О. Програмно-проєктний підхід до публічного управління просторовим розвитком об'єднаних територіальних громад за їх видами... С. 356.

¹²⁹Свида І. В. Роль гірських територій в контексті стійкого розвитку українських Карпат... С. 69.

¹³⁰Чиж В. І., Сахно Т. А. Досвід залучення міжнародної підтримки у розвиток територіальних громад України... С. 20.

ефективність діяльності кластерів, які є територіальним об'єднанням взаємопов'язаних підприємств у межах одного регіону. Кластерний підхід сприяє підвищенню конкурентоспроможності економіки регіонів та їх привабливості для іноземних інвестицій. Таким чином, у гірських районах Українських Карпат доречно формувати науково-виробничі кластери чотирьох типів: фармацевтичної, харчової, оптичної та електронної промисловості (В. Химинець¹³¹).

На наш погляд найбільш системний та всеосяжний підхід перспективних шляхів розвитку таких гірських територіальних громад як Верховинська ОТГ пропонує С. Криштанович, на думку якої для розв'язання найбільш актуальних проблем соціально-економічного розвитку гірських територій, ефективного розміщенню капіталу, реструктуризації наявних виробництв, оптимізації виробничих і фінансових зв'язків, акумуляції й мобілізації інвестиційних ресурсів доцільно створити такий інститут, як підприємницькі корпорації у провідній галузі гірських територій – рекреаційно-туристичній. Ключовою рисою підприємницької корпорації рекреаційно-туристичної галузі гірських територій є саме її диверсифікованість, яка значною мірою сприяє здатності адаптуватися до змін у зовнішньому середовищі. Це надасть суб'єктам господарювання додаткові можливості щодо підвищення ефективності за рахунок раціоналізації діяльності підприємств рекреаційно-туристичної галузі; забезпечення конкурентоспроможності цієї галузі в результаті посилення позицій підприємств, що об'єдналися; зниження ризиків господарської діяльності шляхом розподілу їх серед партнерів для об'єднання та інтеграції виробничих ресурсів; утворення організаційних структур для захисту загальних інтересів членів корпорації перед органами державного та регіонального управління¹³².

¹³¹Химинець В. В. Перспективи еколого-економічного розвитку Карпатського регіону... С. 27.

¹³²Криштанович С. В. Публічний менеджмент соціально-економічного розвитку гірських територій Карпатського регіону... С. 212.

ВИСНОВКИ

В даній магістерській роботі здійснено аналіз та обґрунтування теоретичних засад формування та реалізації процесів розвитку територіальних громад України в умовах децентралізації та цій основі визначено низку перспективних шляхів подальшого розвитку територіальних громад в нашій державі.

Визначено, що науковий та експертний інтерес до проблематики розвитку територіальних громад України є надзвичайно високим, адже соціально-економічний розвиток територіальних громад завжди був і буде виділений з усієї сукупності державних інтересів як актуальний і пріоритетний напрямок, оскільки, будучи частиною єдиної держави, вносить свій вклад в його історію, внутрішнє політичне, економічне, культурне життя, досягнення певних результатів на міжнародній арені.

Обґрунтовано, що реформа децентралізації змінила роль і статус органів місцевого самоврядування в Україні, перетворивши їх із об'єкта управління на суб'єкт управління, що одночасно означає новий рівень відповідальності за розвиток територіальних громад та нові вимоги до якості публічного управління на місцевому рівні. Нове звучання отримали традиційні категорії публічного управління, пов'язаного з практичною діяльністю виконавчих структур місцевих рад, що обумовило проведення в даній магістерській роботі визначення сутності, ролі та функцій не тільки самих місцевих рад та місцевих державних адміністрацій та усього ланцюжка взаємопов'язаних понять і категорій публічного управління на базовому рівні територіальної організації влади в умовах децентралізації влади.

Зазначається, що на сучасному етапі в Україні склалася доволі об'ємна система нормативно-правового забезпечення формування та розвитку територіальних громад. Цю систему складають Конституція України, загальні та спеціальні Закони України, підзаконні акти – постанови й розпорядження

Кабінету України, численні накази, розпорядження та методичні рекомендації центральних органів державної виконавчої влади тощо. Зокрема, державна політика розвитку територіальних громад гірських регіонів базується на міжнародних правових документах та на Державній стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки й часи на Державній програмі розвитку регіону українських Карпат на 2020–2022 роки. Зазначені нормативно-правові документи передбачали заходи з покращення стану інфраструктурного середовища, соціально-культурних об'єктів, бережливе використання природних ресурсів активізацію діяльності з охорони природних екосистем та зміцнення рівня екологічної безпеки гірських регіонів, попередження та подолання наслідків катастроф техногенного характеру.

Зроблено висновок, що не всі цілі реформи децентралізації виявилися досягнутими у передвоєнний період. Адже розпочаті у 2014 р. реформаторські зміни, перш за все, стосувалися розширення ресурсного забезпечення функціонування місцевого самоврядування та новостворених територіальних громад (фінансова децентралізація, матеріальні ресурси, форми співробітництва, механізми добровільного об'єднання та формування спроможних громад, розширення можливостей надання окремих видів послуг тощо). При цьому залишилися не прийнятими законодавчі акти в частині врегулювання інституційного забезпечення та розширення конституційних повноважень; має місце гальмування секторальних реформ, які є невід'ємною складовою соціально-економічного розвитку територій і побудови ефективної системи управління на місцевому рівні. Відсутність необхідних конституційних змін гальмує процес реформування територіальних громад, робить неможливим прийняття законодавчих документів відносно нової моделі адміністративно-територіального устрою України й алгоритму остаточної реалізації реформи децентралізації влади в Україні

Визначено, що війна перекреслила отримані результати й відклала на невизначений термін амбітні плани максимального використання існуючого

потенціалу інституційних, економічних та інших можливостей державного регулювання в контексті забезпечення сталого розвитку територіальних громад українських Карпат. Обґрунтовано, що в найбільш досконалій формі процеси поточного та майбутнього розвитку територіальної громади відображаються в такому документі як Стратегія розвитку ОТГ, що є результатом науково обґрунтованого стратегічного планування. Оскільки на даний момент Верховинська ОТГ не має оприлюдненої Стратегії розвитку й на її веб-сайті відсутня інформація про громадські консультації з приводу розробки такої Стратегії. Тому на підставі наведених вище науково-методичних засад запропоновано авторський варіант проекту Стратегії розвитку Верховинської об'єднаної територіальної громади.

На основі визначення й систематизації існуючих проблем розвитку територіальних громад в Україні узагальнено сучасні підходи та пропозиції провідних українських дослідників щодо окреслення перспективних шляхів подолання таких проблем.

З урахування реалій та наслідків повномасштабної війни путінського режиму проти нашої незалежної держави запропоновано в повоєнний період упроваджувати державну політику розвитку територіальних громад України здійснюватися у форматі чотирьох окремих і відносно самостійних кластерів для наступних груп територіальних громад:

- громади, що на даний час знаходяться під окупацією;
- громади, що знаходяться в зоні бойових дій або наближені до таких зон;
- громади, що знаходяться в областях, де ведуться бойові дії на території, відносно віддаленій від зони бойових дій та для яких характерною є відносно масовий виїзд мешканців у більш спокійні регіони;
- громади центральної та західної частини України, для яких характерною відзнакою є повноцінне місцеве самоврядування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агафонова Г. С., Ірха К. О. Внутрішній і зовнішній виміри співробітництва територіальних громад в Україні. *Вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". Політологія. Соціологія. Право.* 2022. № 4. С. 30-36.
2. Альошина Н. М. Поняття й ознаки територіальної громади. *Державне будівництво та місцеве самоврядування.* 2011. №21. С. 173-180.
3. **Батанов** О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні : моногр. / за заг. ред. В.Ф. Погорілка. Київ : Концерн Видавничий дім Ін Юре, 2003. 512 с.
4. Бігун Р., Литвин В. Моделювання процесів розвитку територіальних громад. *Energyengineeringandcontrolsystems.* 2022. Vol. 8, Num. 1. С. 173-186.
5. **Блажівська** М. А. Особливості упровадження публічно-управлінських механізмів розвитку територіальних громад. *Теорія та практика державного управління.* 2020. Вип. 1. С. 180-189.
6. **Блажівська** М. А. Проблемні аспекти процесу впровадження публічних механізмів розвитку територіальних громад. *Ефективність державного управління.* 2020. Вип. 3. С. 93-106.
7. **Борщевський** В., Волошин В. Інституційні важелі розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації управління" : Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL :<https://niss.gov.ua/doslidzhennya/regionalniy-rozvitok/instituciyni-vazheli-rozvitku-obednanikh-teritorialnikh-gromad-v>
8. **Буднікевич** І. М., Гавриш І. І. Механізми та інструменти розвитку привабливостей об'єднаних територіальних громад (на прикладі ОТГ Буковини). *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля.* 2020. № 6. С. 13-19.
9. **Бурик** З. М. Розвиток регіонів та об'єднаних територіальних громад у

контексті децентралізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 23. С. 85-90.

10. **Васильців** Т. Г., Харчевнікова Л. С. Концепційні положення регіональної програми покращення якості життя населення Карпатського регіону України: екологічні та соціальні детермінанти. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2021. № 6(1). С. 16-24.

11. Верховинська громада. *GROMADA.INFO: інформаційно-довідковий портал ОМС України* URL : <https://gromada.info/gromada/verhovynska/>

12. Верховинська районна державна адміністрація. *Офіційний веб-сайт*. URL :<https://verhovuna-rda.gov.ua/>

13. Верховинська селищна рада. *Офіційний веб-сайт*. URL :<https://verrada.gov.ua/>

14. Відомості про Верховинський район. *Офіційний веб-сайт Верховинської РДА*. URL :<https://verhovuna-rda.gov.ua/vidomosti-pro-verhovinskij-rajon-10-46-01-20-12-2021/>

15. **Войтенко** А. Б., Ходаківський Є. І., Плотнікова М. Ф. Інноваційно-комунікативно-інвестиційні технології розвитку територіальних громад. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 55(1). С. 21-26.

16. **Гадзало** А. Я. Концептуальні засади інституціонального забезпечення еколого-економічного стану Карпатського регіону. *Збалансоване природокористування*. 2019. № 2. С. 136-147.

17. **Гарасим** П. М., Гринишин Г. М., Березовська Н. І. Структурно-динамічні зміни та стратегія розвитку об'єднаних територіальних громад у контексті децентралізаційних процесів. *Ефективність державного управління*. 2022. Вип. 1-2. С. 23-28.

18. **Гаркуша** О. М. Співробітництво територіальних громад – дієвий інструмент місцевого розвитку. *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. 2020. № 3. С. 76-80.

19. Голубець М. А. Проблеми реалізації сталого розвитку в гірському

регіоні. Львів : Поллі, 2007. 269 с.

20. **Дерун** Т. М. Перспективи розвитку територіальних громад у процесі розбудови сервісно-орієнтованої держави. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 2. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_2_16

21. **Дорош** О. С., Дорош А. Й., Тарнопольський А. В. Ефективне управління ресурсами територіальних громад як запорука їх розвитку. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2023. № 1. С. 12-21.

22. **Дяконенко** О. Соціальний капітал територіальних громад України в умовах війни: сучасні трансформації та прогностичні зрушення. *Демографія та соціальна економіка*. 2023. № 2. С. 54-71.

23. Європейська хартія про захист гір. Рекомендація 130 (2003) Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи. URL : http://www.coe.int/t/congress/Default_en.asp

24. Жовнірчик Я. Ф., О. Дурман Л. Цілі сталого розвитку ООН та їх роль в стратегіях територіальних громад. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2021. № 3. С. 122-131.

25. **Жук** П. В. Актуальні завдання політики соціально-економічного розвитку гірських територій в Україні. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2018. Вип. 3. С. 27-31.

26. **Зяць** Т. А., Краєвська Г. О. Розвиток соціального капіталу територіальних громад в Україні. *Економіка України*. 2020. № 12. С. 56-72.

27. Звіт голови Верховинської районної державної адміністрації – начальника районної військової адміністрації Василя Бровчука за підсумками роботи у 2022 році. *Офіційний веб-сайт Верховинської РДА*. URL : https://rada.info/upload/users_files/20568352/960055156ab3adb5cc660aabe70a69ac.pdf

28. Звіт селищного голови Василя Мицканюка за 2022 рік. *Верховинська селищна рада: Офіційний сайт*. URL : <https://verrada.gov.ua/miskyj->

golova/zvity/2023/02/28/2863/view

29. **Іванов** Ю. Б., Іванова О. Ю. Методичний підхід до вибору напрямів просторового розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації та воєнного стану. *Бізнес Інформ*. 2022. № 7. С. 67-73.

30. **Кащишин** В. М., Джурик Х. Б. Напрями формування стратегії організаційно-економічного розвитку територіальних громад. *Ефективна економіка*. 2022. № 10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2022_10_18

31. **Кизим** М. О., Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Чинники просторового розвитку територіальних громад у системі публічного управління територіями. *Проблеми економіки*. 2022. № 2. С. 83-92.

32. **Колодійчук** І., Попівняк Р. Перспективні напрями та механізми імплементації європейської практики управління розвитком гірських територій в Україні. *Аграрна економіка*. 2017. Т. 10, № 3-4. С. 68-75.

33. Конституція України від 28.06.1996. № 254к/96-ВР. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/КОНСТИТУЦІЯ_УКРАЇНИ#Text

34. **Кормишкін** Ю. А. Стратегія економічного розвитку SMART growth для об'єднаних територіальних громад. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. 2020. Вип. 4. С. 4-11.

35. **Кравців** В. С., Жук П. В. Розвиток гірських територій України у парадигмі європейського досвіду. *Економіка України*. 2018. № 5. С. 61-72.

36. Кравців В. С., Стадницький Ю. І. Гірська політика: міжнародні акти і світовий досвід. Львів : ІРД НАН України, 2005. 50 с.

37. **Кравчук** С. Л. Ставлення до децентралізації та інтеграції мігрантів у місцеву громаду. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Соціальні та поведінкові науки»*. 2022. № 20(49) С. 25 - 36.

38. **Крайник** О., Федорчак О. Фінансування розвитку територіальних громад в умовах децентралізації. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 2. С. 118-125.

39. Криштанович С. В. Публічний менеджмент соціально-економічного розвитку гірських територій Карпатського регіону : монографія. Львів : ЛДУФК, 2017. 207 с.

40. Криштанович С. В. Державне управління процесом забезпечення екологічної безпеки гірських територій Західного регіону України. *Ефективність державного управління : зб. наук. пр. ЛРІДУ НАДУ*, 2013. Вип. 34. С. 267 – 275.

41. Ксьонжик І. В., Потравка Л. О., Замковий В. М. Соціально-економічний розвиток територіальних громад в Україні в контексті децентралізації. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 11. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2020_11_5

42. Кузь Т. І., Малюта Л. Я., Островська Г. Державне та приватне партнерство в умовах об'єднаних територіальних громад (організація розвитку інфраструктури та сервісного обслуговування). *Галицький економічний вісник*. 2020. № 2. С. 199-207.

43. Лендшел М. Спеціальні інститути розвитку територій: Європейський досвід. *Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів / за ред. С. Максименка*. Київ : Центр Ін-ту Схід-Захід. С. 67 – 148.

44. Липова С., Прямухіна Н. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2022. № 3. С. 167-171.

45. Лопушинський І. П., Філіппова В. Д., Плющ Р. М. Механізми забезпечення сталого розвитку територіальних громад в умовах децентралізації влади в Україні. *Вісник Херсонського національного технічного університету*. 2022. № 4. С. 154-160.

46. Марущин Ю. В. Правові засади розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління*. 2022. Вип. 1. С. 280-294.

47. **Мельникович** М. П. Індикатори оцінювання соціо-еколого-економічного розвитку Карпатського регіону. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Економічні науки*. 2018. Вип. 2. С. 335-354.

48. Миклуш Т. С. Еколого-економічні засади розвитку комплексного природокористування у Карпатському регіоні : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.06 /; Нац. ун-т біоресурсів і природокористування України. Київ, 2020. 21 с.

49. **Михайловська** О. В., Татарчук М. С. Екологічна збалансованість розвитку територіальних громад в Україні. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. Вип. 2. С. 11-15.

50. Можливості розвитку гірських територій в умовах децентралізації. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. Київ, 2018. 44 с.

51. **Музика** Н., Білявський М. Комплексний план просторового розвитку територіальних громад – завдання та шляхи вирішення. *Сучасні досягнення геодезичної науки та виробництва*. 2022. Вип. 2. С. 130-136.

52. **Некрасова** Л. А., Лінгур Л. М. Вплив розвитку виробництва та регіональної децентралізації на економічне зростання територіальних громад в Україні. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2020. Т. 31(70), № 3(2). С. 20-25.

53. **Ніколюк** О. В., Мироненко Б. В., Кирилова В. П. Реформування системи публічного управління в умовах децентралізації влади. *Економіка харчової промисловості*. 2022. Том 14. Вип. 2. С. 77 – 63.

54. **Остапенко** О. Г., Барановська Т. М. Територіальні громади як первинний суб'єкт місцевого самоврядування та реалізації муніципальної політики. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2015. № 10. URL:<http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=909>

55. **Павлович**-Сенета Я. П. Адміністративно-правові передумови для

економічного розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах воєнного стану. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 222-226.

56. **Павлюк** К. В., Бартош С. В. Бюджетна децентралізація в Україні в умовах воєнного стану. *Наукові праці НДФІ*. 2022. № 2(99). С. 79-99.

57. **Панов** І. В., Татарнеко Г. В. Генеза концепцій децентралізації влади. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2022. №1 (43). С. 123-131.

58. **Паньків** Н. Є. Соціально-екологічний підхід до розроблення стратегії сталого розвитку туризму територіальних громад. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2020. Т. 30, № 3. С. 71-76.

59. **Петрецький** І. І. Потенціал розвитку сільських територій в умовах децентралізації. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія економіка*. 2022. Вип. 1(59). С. 41-46.

60. **Пилипенко** В. В., Гриценко О. О., Шкондик К. М. Основні напрями соціально-економічного розвитку територіальних громад з точки зору їх мешканців. *Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія : Економічні науки*. 2022. № 1. С. 68-73.

61. Пилипенко В., Пилипенко Н., Хамініч С., Сокол П. Емпіричний аналіз соціально-економічних детермінант розвитку сільських і селищних територіальних громад. *Agriculturalandresourceeconomics: internationalscientific e-journal*. 2022. Vol. 8, № 2. С. 228-249.

62. **Полторак** А. С. Організація соціально-економічного розвитку територіальних громад. *Modern economics*. 2022. № 33. С. 88-98.

63. **Польовська** В. Законодавчо-нормативна складова розвитку гірських територій. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2016. № 1. С. 177-182.

64. **Про визнання спроможними об'єднаних територіальних громад: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 березня 2020 р. № 213-р. URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/91-2020-%D1%80#Text>**

65. Про внесення змін до деяких законів України щодо визначення територій та адміністративних центрів територіальних громад: Закон України від 16 квітня 2020 року № 562-IX // *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*, 2020, № 35, ст.259.
66. Про внесення змін до Методики формування спроможних територіальних громад: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.01.2020 р. № 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/34-2020-п#Text>
67. Про державні цільові програми: Закон України від 18.03.2004 №1621-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1621-15#Text>
68. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>
69. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 5.02.2015 № 156-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/156-19#Text>
70. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо формування і реалізації прогностичних та програмних документів соціально-економічного розвитку об'єднаної територіальної громади : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України № 75 від 30.03.2016 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0075858-16#n8>
71. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 зі змінами 2023 р. № 280/97-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
72. Про органи самоорганізації населення : Закон України від 11.06.2001 № 2625-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>
73. Про перелік населених пунктів, яким надається статус гірських: Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 647-95-п. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/647-95-%D0%BF#Text>

74. Про службу в органах місцевого самоврядування : Закон України від 07.06.2001 № 2493-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14/ed20120612#Text>

75. Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17.06.2014 р. № 1508-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>

76. Про статус гірських населених пунктів в Україні: Закон України від 13.12.2005 р. № 56/95-ВР. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/95-%D0%B2%D1%80#Text>

77. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>

78. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України № 2850 IV від 8 вересня 2005 р. *Офіційний вісник України*. 2005. № 40. С. 25 – 30.

79. Про схвалення Стратегії розвитку туризму та курортів на період до 2026 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16 березня 2017 р. № 168-р. *Офіційний вісник України*. 31.03.2017., № 26, стор. 86, стаття 752, код акта 85344/2017

80. Про умови оплати праці осіб, які працюють в гірських районах : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 серпня 1995 р. № 648. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/648-95-%D0%BF#Text>

81. Про холдингові компанії в Україні: Закон України від 15.03.2006 р. № 3528-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3528-15#Text>

82. Програма дій „Порядок денний на XXI століття“ / пер. з англ. Київ: Інтелсфера, 2000. 360 с.

83. Свида І. В. Роль гірських територій в контексті стійкого розвитку українських Карпат. *Економічний форум*. 2014. № 2. С. 64-71.

84. Семигуліна І., Ярошенко І., Красноносова О., Козирева О.

Програмно-проектний підхід до публічного управління просторовим розвитком об'єднаних територіальних громад за їх видами. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2022. № 6. С. 352-364.

85. Ситницька О. А. Запровадження комплексного механізму управління розвитком територіальних громад в умовах конкуренції. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Вип. 1. С. 124-128.

86. Сітарський Б. Політичний вплив на реформу децентралізації в Україні. *Агора. Журнал соціальних наук*. 2023. Випуск 1, № 1. С. 29-46.

87. Скиба М. В. Теоретичні аспекти становлення та розвитку територіальних громад у незалежній Україні за умов децентралізації державної влади. *Демократичне врядування*. 2020. Вип. 1. URL :http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2020_1_4

88. Сталий розвиток гірських регіонів і досвід Карпатських гір : резолюція Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи від 28 жовтня 2010 р. № 315. URL : [www.europa.eu.int / eur-lex/en](http://www.europa.eu.int/eur-lex/en).

89. Стратегія розвитку Івано-Франківської області до 2020 року. URL : [http://www.loda.gov.ua/upload / users_files/22/upload/ STRATEGIYA-2020-04.pdf](http://www.loda.gov.ua/upload/users_files/22/upload/STRATEGIYA-2020-04.pdf)

90. Тітов Д. В. Реформа децентралізації в Україні: досягнення та проблеми подальшої реалізації. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Економічні науки». 2022. № 1 (57). С. 74 – 80.

91. Толубяк В. С., Костецький В. В. Перспективи розвитку об'єднаних територіальних громад в Україні. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 14. С. 33 – 41.

92. Томашук І. О. Методологічні положення сільського розвитку в контексті функціонування об'єднаних територіальних громад. *Економіка АПК*. 2021. № 6. С. 101-116.

93. Трачук П. А., Тимчак В. В. Реалізація принципу децентралізації влади в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного*

Університету. 2023. С. 293-298.

94. **Химинець** В. В. Перспективи еколого-економічного розвитку Карпатського регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Економіка*. 2016. Вип. 1(2). С. 23-29.

95. **Чиж** В. І., Сахно Т. А. Досвід залучення міжнародної підтримки у розвиток територіальних громад України. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2020. Вип. 1(2). С. 18-26.

96. **Щебетун** І. С., Гусар В. В. Реформа децентралізації влади в Україні: проблеми і перспективи. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2022. № 1. С. 61- 70.

97. **Ярошенко** І. В., Семигулін П. К. Нормативно-правове забезпечення публічного управління територіальним розвитком питань формування, функціонування та розвитку об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації влади. *Бізнес Інформ*. 2020. № 11. С. 103-108.

98. OfficialwebsiteoftheEuropeanUnion. A visionforruralareastowards 2040. URL: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/new-push-european-democracy/long-term-vision-rural-areas_en#eu-rural-action-plan.

99. Pietrzyk I. Regionalnapolityka UE. Warszawa : WydawnictwoNaukowe PWN SA, 2000. 311 s.

100. Zalewski A., Ziółkowski M., *Strategierozwojugmin w Polsce*, „SamorządTerytorialny” 1997, nr 1–2, s. 45–55.